

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mojca Uljan

Mentor: red. prof. dr. Janko Prunk

**PREHOD SLOVENCEV IZ AVSTRO-OGRSKE MONARHIJE V
KRALJEVINO SHS**

Diplomsko delo

Ljubljana 2004

KAZALO

1	UVOD.....	3
1.1	<i>METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR</i>	4
1.1.1	OPREDELITEV PREDMETA ANALIZE	4
1.1.2	POSTAVITEV HIPOTEZ	4
1.1.3	PRISTOP IN METODE ANALIZE	4
2	POLITIČNE RAZMERE NA SLOVENSKEM PRED USTANOVITVIJO DRŽAVE SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV.....	6
2.1	<i>MAJNIŠKA DEKLARACIJA</i>	11
2.2	<i>KRFSKA DEKLARACIJA</i>	18
3	OBLIKOVANJE DRŽAVE SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV ...	22
4	DRŽAVA SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV.....	27
4.1	<i>SLOVENCI V DRŽAVI SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV</i>	28
4.1.1	BOJ ZA SLOVENSKE MEJE	37
4.2	<i>ŽENEVSKA KONFERENCA</i>	39
4.3	<i>ZDRUŽEVANJE S KRALJEVINO SRBIJO</i>	42
5	SLOVENCI V KRALJEVINI SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV.	50
6	SLOVENSKO JAVNO MNENJE O PREHODU IZ AVSTRO- OGRSKE MONARHIJE V KRALJEVINO SHS.....	54
7	ZAKLJUČEK	56
8	VIRI	58
9	PRILOGE	61

1 UVOD

Devetnajsto stoletje je stoletje narodnega prebujanja Evrope in s tem tudi Slovencev. Med Slovenci so se, pod vplivom evropskih narodnih gibanj, pojavile težnje po združitvi slovenskega etničnega ozemlja, začeli so govoriti o slovenskem narodu in njegovih kulturnih in političnih potrebah. V revolucionarnem letu 1848 so Slovenci dobili prvi politični program, ki ga je formulirala skupina Slovenskih izobražencev na Dunaju. V programu, imenovanem Zedinjena Slovenija, so zahtevali, »da se politiško razkropljeni narod Slovencev na Kranjskim, Štajerskim, Primorskim in Koroškim kakor jeden narod v eno kraljestvo z imenom Slovenija zedini« (ur. Vidic 1999: 227).

Konec 19. stoletja so se na Slovenskem oblikovale stranke, vsaka s svojo ideologijo, ampak vse za združitev slovenskih dežel. Problem je nastal, ker na Dunaju niso hoteli prisluhniti slovenskim željam, zato se je Slovenska katoliška stranka, takrat najmočnejša stranka na našem ozemlju, začela povezovati s Hrvaško stranko prava. Zanimiva je izjava voditeljev Hrvatsko-slovenske stranke prava: »Izjavljamo, da tvorimo Hrvati in Slovenci narodno celoto. Zato hočemo skupno delovati v duhu in pravcu programa stranke prava za edinstvo, pravice in svoboden razvoj hrvaško-slovenskega naroda v okviru habsburške monarhije« (Marolt 1999: 210). Slovenci so tako zavzeli jugoslovansko orientacijo, vendar še vedno v okviru habsburške monarhije.

V 20. stoletju se je bil imperialistični pritisk s strani Avstrijcev in Madžarov na Slovence vse večji. Zaveznike v boju proti imperializmu so Slovenci iskali pri narodih, ki so bili pod istim pritiskom, predvsem pri jugoslovanskih narodih. Razvila se je močna težnja po politični povezanosti med narodi in jugoslovanska ideja se je v desetletju pred vojno močno okrepila.

29. oktobra 1918 so Slovenci po prvi slovenski samoodločbi v okviru deklaracijskega gibanja pristali v novi državi, Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, 1. decembra leta 1918 pa so se združili s Kraljevino Srbijo in nastala je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

1.1 METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

1.1.1 OPREDELITEV PREDMETA ANALIZE

V diplomski nalogi bom skušala objektivno prikazati dogodke, ki so privedli do odcepitve Slovencev od Habsburške monarhije, in dogodke, ki so privedli do združitve s Kraljevino Srbijo.

1.1.2 POSTAVITEV HIPOTEZ

Slovenski politiki, razočarani nad odnosom avstrijske politike do njihovega narodnostnega vprašanja, so se po mojem mnenju v skrajni sili zatekli k oblikovanju samostojne države, čeprav so do konca upali, da jim bo Avstrija dala tisto, kar želijo.

Pojavi pa se še vprašanje, zakaj so se združili s kraljevino Srbijo. Vedeti moramo, da je bila Država SHS locirana med štiri velike sile, Avstrijo na severu, Madžarsko na vzhodu, Italijo na zahodu in Srbijo na jugu. In vsaka od teh štirih držav je hotela povečati ozemlje na račun majhne, nemočne, na novo ustanovljene države. Moja hipoteza je, da so se za združitev s kraljevino Srbijo odločili, ker je bila v vojni na strani zmagovalcev, ker je imela močno vojsko in ker so bili Srbi Slovani in del njih je živel tudi v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov.

1.1.3 PRISTOP IN METODE ANALIZE

Zgodovinsko-razvojno bom s pomočjo analize sekundarnih virov prikazala v prvem delu odnos slovenskih političnih strank do združevanja Slovencev in kakšne združitve so predvidevale glavne politične stranke pred in med vojno ter kako je sploh prišlo do ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov; v drugem delu bom predstavila politično življenje v času države Slovencev, Hrvatov in Srbov na Slovenskem, njene politične institucije ter približevanje Kraljevini Srbiji; v tretjem delu nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Četrti del bo povzel aktualno mnenje ljudi o povezovanju s Kraljevino Srbijo, in

sicer s pomočjo statistične analize raziskave Slovenskega javnega mnenja leta 1998.

2 POLITIČNE RAZMERE NA SLOVENSKEM PRED USTANOVITVIJO DRŽAVE SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV

Politično življenje na Slovenskem sta pred I. svetovno vojno oblikovali predvsem dve stranki, klerikalna in liberalna. Prva je bila leta 1892 na prvem slovenskem katoliškem shodu ustanovljena Katoliška narodna stranka, ki se je leta 1904 preimenovala v Slovensko ljudsko stranko. Svojo politično moč je naslanjala na kmečke množice. Vodilna politična sila v stranki je bila duhovščina, priključevala pa se ji je tudi inteligenca. Slovenska ljudska stranka je zahtevala, da se življenje na vseh področjih uskladi z načeli katoliške vere. Svoje programe je oblikovala na podlagi krščanskih načel, izraženih tudi v papeževih okrožnicah. V svojem narodnem programu je zahtevala enakopravnost slovenskega naroda z drugimi narodi v Avstro-Ogrski na osnovi katoliških načel. Hotela je rešiti slovensko ljudstvo pred liberalizmom in socialno demokracijo. Do leta 1897 je bila navezana na nemške krščanske socialce. Do razkola med njimi je prišlo, ker slednji niso podprli Bedinijevih jezikovnih naredb, ki so predvidevale enakopravnost češkega in nemškega jezika. To je pomenilo, da nemške stranke ne podpirajo jezikovne enakosti v monarhiji. Slovenska ljudska stranka se je razočarana zatekla k povezovanju s Hrvaško stranko prava. Leta 1898 so se glavni predstavniki Slovenske ljudske stranke udeležila shoda Hrvatske stranke prava in tam izjavili, da sprejemajo ideje pravaške stranke za svoje. Računali so, da bodo s pridružitvijo hrvaškemu političnemu programu rešili slovensko narodno vprašanje in s tem zajezili nemški in italijanski imperializem. (Prunk 2002: 83; Prunk 1986: 19; Gestrin in Melik 1966: 272–273)

Leta 1894 se je oblikovala liberalna Narodna stranka, ki se je pozneje preimenovala v Narodno napredno stranko. Njeno članstvo je zajemalo predvsem slovensko liberalno meščanstvo, liberalno inteligenco v mestih, vaške mogotce in učiteljstvo. V svojem narodnem programu je Narodno napredna stranka zahtevala narodno avtonomijo in splošno volilno pravico, ne pa tudi enake volilne pravice. Liberalci so se navduševali nad Rusijo in idejami panslavizma. Kot prvi so izoblikovali narodni program, v katerem so zahtevali

Zedinjeno Slovenijo, ki so ga uporabljali »kot svoje orožje zoper konkurenčno katoliško – klerikalno stranko in zoper socialdemokrate« (Prunk 1986: 16). Nobeni namreč v tistem času še niso imeli izoblikovanega narodnega programa, oboji pa so bili proti narodnemu zatiranju in za enakopravnost. (Gestrin in Melik 1966: 274; Prunk 1986: 16–17)

Programa Slovenske ljudske stranke in Narodno napredne stranke sta se večkrat dopolnjevala oz. se spreminjala, kot so narekovale okoliščine. Ob Bedinijevih jezikovnih naredbah sta se stranki združili in se izrekli za narodno avtonomijo, za socialne reforme in politično svobodo.

Leta 1896 je bila ustanovljena Jugoslovanska socialnodemokratska stranka. Naziv jugoslovanska so ji dali, ker so bili prepričani, da je za rešitev problema delavstva potreben skupen boj vseh »jugoslovanskih siromakov« (Gestrin in Melik 1966: 290). Stranka je delovala tudi na področju Istre in Dalmacije, vendar je bilo njeno članstvo predvsem slovensko. Sodelovala je skupaj z ostalimi socialnodemokratskimi strankami v monarhiji, katerih cilj je bil zrušitev kapitalističnega sistema in zgraditev pravičnega družbenega reda. V svoj politični program je uvrstila zahtevo za splošno, enakopravno, neposredno in tajno volilno pravico. Tako kot ostali dve stranki je imela svoj pogled na narodnostno vprašanje. Njen ideolog Etbín Kristan je formuliral idejo kulturno narodnostne avtonomije: »Vsak narod, ki živi v Avstriji, je ne glede na ozemlja, na katerih prebivajo njegovi člani, avtonomna skupina, ki popolnoma ureja in samostojno opravlja svoje narodne (jezikovne in kulturne) zadeve« (Gestrin in Melik 1966: 306). Zavzemal se je tudi za preoblikovanje Avstrije v »demokratsko narodnostno zvezno državo« (Gestrin in Melik 1966: 306).

Ob začetku 20. stoletja so se nacionalna nasprotja v monarhiji začela zaostrovati. Prihajalo je do vse pogostejših trenj med Slovenci in Nemci, še posebno na Koroškem in Štajerskem. Zaostrovanje nacionalnega boja, problemi notranje ureditve in zunanje politike Avstro-Ogrske ter dogodki na Balkanu (prva in druga balkanska vojna) so vedno bolj postavljali v ospredje jugoslovansko vprašanje. (Gestrin in Melik 1966: 312–313) Ob aneksiji Bosne in Hercegovine je kranjski deželni zbor, januarja 1909, na čelu z dr. Janezom

Evangelistom Krekom pozdravil »prvi korak k združenju vseh južnih Slovanov naše monarhije v državno-praven samostojen organizem pod žezlom habsburške dinastije« (Prunk 1986: 27). Tak program je bilo mogoče uresničiti s preureditvijo monarhije v federacijo ali po trialističnem konceptu. Bistvo trialističnega programa je bilo v tem, da bi se v monarhiji poleg avstrijskega in ogrskega dela ustvarila še tretja enota, ki bi združevala vse južne Slovane, ki živijo na območju monarhije. Poleg slovenske različice širšega trializma, pa se je v Avstriji oblikovala še druga, za katero se je v državnem zboru izrekel princ Lichtenstein s podporo nekaterih voditeljev nemške liberalne stranke. Ta, ožji trializem je bil omejen na Hrvaško, Slavonijo, Bosno in Hercegovino in Dalmacijo. (Melik 2002: 603) Leta 1912 je bila proglašena združitev Slovenske ljudske stranke s Hrvatsko stranko prava. Ob tem povezovanju se je v klerikalni stranki začelo več pisati in razpravljati o enem jugoslovanskem ali hrvatsko-slovenskem narodu znotraj monarhije.

Ob aneksiji Bosne in Hercegovine je Gregor Žerjav, član Narodno napredne stranke, napisal politični program, v katerega je vključil tudi Bosno in Hercegovino. V programu se je zavzel za ustanovitev federalne enote znotraj monarhije, ki jo sestavljajo tri pokrajine, srbska, hrvaška in slovenska; vsaka pokrajina naj bi imela svojega kraljevega namestnika, pokrajinsko vlado in pokrajinsko zbornico. Predlagal je tudi, da bi morala monarhija odstopiti Italiji Furlanijo, da dobi nazaj dele Benečije, kjer živijo Slovenci. (Prunk 1986: 25–27)

V Tivolski resoluciji je leta 1909 svoj narodnopolitični program predstavila tudi Jugoslovanska socialnodemokratska stranka, ki je za svoj končni cilj razglasila popolno narodno združitev vseh južnih Slovanov, in sicer ne glede na različnost imena, vere, pisave in dialektov ali jezikov, v obliki avtonomne narodnokulturne enote v okviru Avstrije. Vsi južni Slovani naj bi ustvarili enoten narod s skupnim jezikom in pravopisom. Ta ideja se med Slovenci ni prijela. Kulturni enotnosti je nasprotoval tudi član stranke Ivan Cankar, ki je leta 1913 v svojem govoru poudaril, da je združitev južnih Slovanov »izključno politični problem« in da »jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu« zanj sploh ne obstaja. Nadaljeval je: »Morda je kdaj eksistiral; toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim, čisto

samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci – po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu« (Melik 2002: 605).

Popolnoma drugačno razmišljanje pa je o narodnem vprašanju imela skupina revolucionarne mladine, imenovana Preporodovci, ustanovljena leta 1912. Njeno gibanje na Slovenskem so spodbudili brezuspešen boj za popolno enakovrednost Slovencev, avstrijski absolutizem in strankarski boji med klerikalno in liberalno stranko. Iz teh razlogov so preporodovci spoznali, da se slovenskega narodnega in jugoslovanskega vprašanja ne da rešiti v okviru monarhije. Bili so mnenja, da je mogoče politično osvoboditev in zedinjenje jugoslovanskih narodov mogoče doseči le po revolucionarni poti, to je razbiti Avstrijo. Povezovali so se s sorodnimi gibanji jugoslovanske narodno revolucionarne mladine v drugih pokrajinah na slovanskem jugu. Postavili so revolucionaren jugoslovanski program: politično zedinjenje vseh jugoslovanskih narodov v samostojni državi izven Avstrije in proti njej. Program Preporodovcev so odklanjale vse tri slovenske stranke. Po sarajevskem atentatu so bili pod močnim policijskim pritiskom, policija je sistematično začela zapirati vodilne preporodovce, vrhunec preganjanja je bil veleizdajniški proces v Ljubljani, ki je imel namen zastrašiti mladino, obenem pa pokazati moč in trdnost Avstrije. (Ponikvar 1970: 69–74)

Pred prvo svetovno vojno se je jugoslovanska orientacija uveljavila med vsemi strankami. Zaverovani so bili v boljši jutri, ki naj bi ga doživeli v jugoslovanski federativni enoti znotraj habsburške monarhije. Večina slovenskih politikov je bila za ohranitev narodne individualnosti, nekateri so računali na zlitje z ostalimi južnimi Slovani v enoten jugoslovanski narod. (Prunk 1986: 30–31) Aleš Ušeničnik je leta 1913 zapisal: »Le če bi brez naše krivde, po krivdi tistih, ki jim je izročena skrb narodov, zgodovinski dogodki raztrgali habsburško monarhijo ter nas vrgli v svetovni metež, bi morda za nas nastalo vprašanje, kam tedaj« (Gestrin in Melik 1966: 326).

Z izbruhom 1. svetovne vojne je bilo normalno kulturno in politično življenje ohromljeno. V monarhiji je bil uveden vojni absolutizem. Politične stranke sicer niso bile ukinjene, vendar so se lahko ukvarjale le z notranjim strankarskim delom, uvedena je bila stroga cenzura tiska.

Dr. Ivan Šušteršič, deželni glavar in vodja Slovenske ljudske stranke, je na zborovanju stranke podprl vojno politiko habsburške monarhije. Ostro pa je napadel Srbijo, ki je bila, po avstrijskem mnenju, glavni krivec za izvedbo atentata na prestolonaslednika, in pozival k boju proti njej.

Podporo je dobil tudi iz hrvaškega dela monarhije, in sicer s strani frankovcev, medtem ko so jih ostro obsodili liberalci. Socialdemokrati dogodka niso hoteli komentirati, prav tako pa radikalnega mnenja niso podprli vsi člani Slovenske ljudske stranke. Med njimi je bil tudi dr. Janez Evangelist Krek, ki je bil proti vojni, proti protisrbski ostrini, ki je bila izražena v Šušteršičevem govoru in proti podpiranju protisrbske politike vlade, obsodil pa je uboj prestolonaslednika. (Pleterski 1971: 13)

Slovenski narod, glasilo Narodno napredne stranke, je pisal, da »slovenski klerikalec ni ne Slovenec, ne Slovan in je stokrat slabši od vsakega narodnega sovražnika. Nemec, Madžar, Italijan so odkriti sovražniki, slovenski klerikalec je podel izdajalec, za katerega ni več mesta v slovanski družini in se mora z zaničevanjem izbrcati, če bi se hotel še kdaj izdati za Slovence in Slovane.« (v Pleterski 1971: 11)

28. julija se je pričela 1. svetovna vojna. Šušteršičev del Slovenske ljudske stranke je vojno pozdravil z velikim navdušenjem, pridružili pa so se jim tudi liberalci. Župan Ljubljane Ivan Tavčar je z balkona mestne hiše vojakom zatrjeval, da gredo v boj za slovenski narod. Kljub temu pa so bili še vedno trn v peti Šušteršiču, ki se je pri avstrijskih oblasteh tožil nad izhajanjem »Slovenskega naroda« in obstojem sokolskih društev, ki še vedno niso bila razpuščena, kljub temu da so po njegovem mnenju izdajala monarhijo s svojimi pogledi na odnos s Srbijo. (Pleterski 1971: 16)

Vojni absolutizem je Slovincem prinesel preganjanje. Notranjepolitični ukrepi se niso omejili zgolj na preganjanje veleizdajalcev države, sistema in vojne, ampak so bili namenjeni tudi zatiranju Slovencev kot političnega naroda in preprečevanju povezovanja Slovencev z drugimi jugoslovanskimi narodi. Avstrijska oblast je uprizarjala veleizdajske procese, ki so bili usmerjeni na zavedne Slovence, ki so izražali jugoslovansko usmeritev. (PleTERSki 1971: 30–31)

Vojna napoved Avstro-Ogrski s strani Italije je pomenila nove politične razmere na slovenskem ozemlju. Konservativni del Slovenske ljudske stranke s Šušteršičem na čelu je pozival slovenske fante v vojsko, vse ostale pa k vplačevanju vojnega posojila. Liberalni krog se na to ni odzval. Vsekakor pa je vstop Italije v vojno pomenil, da je vojna postala za Slovence in Hrvate narodnoobrambna, braniti so morali svoje nacionalno ozemlje, ki bi, če bi zmagala antanta, pripadlo Italiji. To je Avstrija izkoristila ter pošiljala slovenske vojake na Soško fronto, »ki je postala prava klavnica slovenskih fantov in mož« (Gestrin in Melik 1966: 329). Leta 1916 so nemške politične stranke v Avstriji v svojem političnem programu zahtevale »takojsnji ustavni akt, s katerim bi celo avstrijsko državno polovico preobrazili v nemško nacionalno državo«, kar bi za Slovence pomenilo narodno smrt. (Prunk 2002: 86) Nezačuden nad politiko in nasiljem, ki ga je izvajala Avstro-Ogrska, je pripeljalo do ustanovitve Jugoslovanskega kluba¹ in zahtev majniške deklaracije.

2.1 MAJNIŠKA DEKLARACIJA

30. maja 1917 je dr. Anton Korošec na prvi seji parlamenta prebral deklaracijo, katere idejni vodja je bil dr. Janez Evangelist Krek, v okviru Jugoslovanskega kluba: »Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnostnega načela in hrvatskega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo pod žezlom habsburške-lotarinske dinastije v samostojno državno telo, ki bodi

¹Jugoslovanski klub je bil južnoslovanski parlamentarni klub v dunajskem državnem zboru, ki je združeval slovenske, hrvaške in srbske poslance avstrijskega dela habsburške monarhije.

prosto vsakega gospodstva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju« (PleTERSki 1971: 116).

Majniška deklaracija je v vodilnih krogih monarhije naletela na odklonilno mnenje, tako na dvoru, v nemških političnih strankah, vojaških krogih in vladah obeh delov monarhije, v Avstriji in na Ogrskem. Postavljala je namreč revolucionarne zahteve po zrušitvi obstoječega sistema v monarhiji in zahtevala ustanovitev nove federativne enote na jugu. Nesprejemanje deklaracijskih zahtev je pri slovenskih politikih vzbujalo večjo radikalnost in odločnost. Po dvomesečnih neuspešnih pogajanjih z avstrijsko vlado je Slovenska ljudska stranka v Slovincu zapisala, da so zahteve majniške deklaracije minimalne zahteve Slovencev, to stališče je podprla tudi liberalna stranka. Slovenski politiki so se trudili uveljaviti majniško deklaracijo tudi na Hrvaškem, kjer pa zanjo ni bilo prevelikega zanimanja ne s strani frankovcev, ki so se zavzemali za veliko hrvaško in zavračali upoštevanje Srbov, ne s strani hrvaško-srbske koalicije, ki se je nagibala k rešitvi vprašanja južnih Slovanov v skladu s Krfsko deklaracijo² srbske vlade in Jugoslovanskega odbora. (Prunk 1992: 183)

V juliju se je dr. Krek še vedno zavzemal za preporod Avstrije na podlagi resnične demokracije in narodne enakopravnosti. Socialdemokrati so na stockholmski konferenci zahtevali »priznanje enakopravnosti za vse prebivalce ene države brez ozira na državno pripadništvo, pleme, jezik, vero. Ta zahteva oklepa v sebi varstvo narodnostnih manjšim za udejstvovanje njih nacionalnega življenja«. Naprej (25. 07. 1917) piše, da »narodnostna in socialna osvoboditev narodov ne more biti delo vojne vlade, temveč le delo demokracije«. Jugoslovanska socialdemokratska stranka je obsodila delovanje Jugoslovanskega kluba, ki je v tem času stopil iz opozicije in se odcepil od Čehov. »Taktika Jugoslovanskega kluba s stališča zedinjenja jugoslovanskih plemen je vredna najstrožje obsodbe. V noben ustavni odsek, v nobeno vlado ne bi smel vstopiti Jugoslovanski klub, dokler nima garancij, da se izvedejo vse zahteve njegove deklaracije. Sedaj ni čas za sklepanje koncesije, ni čas za malenkostne pridobitve, ni čas za sklepanje kravjih kupčij. Reprezentanta

² Več v poglavju Krfska deklaracija.

Jugoslovanskega kluba dr. Krek in dr. Korošec, sta učinila najhujši zločin nad jugoslovanskimi plemeni, ker pehata s svojim nedoslednim delovanjem, s svojim kolebanjem med radikalizmom in servilnostjo jugoslovanska plemena v še temnejšo, v še bolj suženjsko bodočnost kakor je bila preteklost in je sedanost /.../ Za jugoslovanski klub bi moralo veljati le: Državno ujedinjenje jugoslovanskih plemen« (Naprej, 29. 07. 1917; Jugoslovanski klub).

Jugoslovanska socialdemokratska stranka je avgusta zavzela stališče za povezavo s Kraljevino Srbijo in Črno goro. Rule se je v članku »Avstrijski problem« zavzemal za »državno ujedinjenje vseh jugoslovanskih plemen, Slovencev, Hrvatov in Srbov brez ozira na sedanje državne tvorbe, da vstane suverena jugoslovanska zvezna država v obdonavsko-balkanskem državnem sistemu« (Naprej 05. 08. 1917). Članek je bil cenzuriran.

V septembru se je odločil majniško deklaracijo podpreti ljubljanski škof Jeglič. Poleg njega so izjavo podpisali še vodstvo Slovenske ljudske stranke, vodstvo Narodne napredne stranke ter katoliška delavska organizacija. Socialni demokrati so podpis odklonili z utemeljitvijo, da je zanje sprejemljivejša tivolska resolucija. Njihovemu pogledu pa se je uprla socialdemokratska mladina, ki se je z Albinom Prepeluhom na čelu odločila za podporo deklaracijskemu gibanju. Prepeluh je v časniku Naprej napisal: »V tej dobi ne moremo drugače, kot biti edini s svojim narodom... zakaj strašno bi bilo, ako bi se le trenutek pomišljali nastopiti proti osvobodilnim stremenjem naroda katerega sinovi smo. Slovenski socialisti se ne morejo postaviti izven naroda, katerega del so in ostanejo. Mi čutimo naše narodno zatiranje, tako kot socialno. Slovenski delavec, mali kmet, nižji uradnik so po svojem bistvu, po svoji narodni psihi demokratični elementi. Angleški delavec pozna zgolj socialni boj, nemški in italijanski delavec poznata socialni in politični boj, češki in slovenski delavec, pa poznata socialni, narodni, kulturni in jezikovni boj« (Prunk 1992: 186).

Oktobra leta 1917 je umrl idejni vodja majniške deklaracije dr. Janez Evangelist Krek, katerega pogreb je bil prava manifestacija deklaracijskega gibanja in zahtev po jugoslovanski državi. Razmah gibanja pa ni bil po godu konservativno usmerjenemu delu Slovenske ljudske stranke s Šušteršičem na čelu, oni so

namreč hoteli rešitev slovenskega vprašanja v okviru monarhije s Hrvati, medtem ko se je naprednejši del stranke z dr. Antonom Korošcem na čelu začel nagibati v smeri reševanja jugoslovanskega vprašanja zunaj monarhije. V tem času je Šušteršič tudi izstopil iz stranke in na novo ustanovil Slovensko kmečko stranko. (Prunk 1992: 186–187)

Prenovljena Slovenska ljudska stranka se je zavzemala za rešitev jugoslovanskega vprašanja po Krekovich zamislih. V članku Minimum in maksimum (Slovenec, 10. 01. 1918) so zahtevali: »svojo lastno državo pod Habsburžani ne le na podlagi naših zgodovinskih pravic, ampak po naravnem pravu. Z narodno avtonomijo v kronovinah se ne moremo zadovoljiti, tudi ne z narodno avtonomijo brez kronovin, taka avtonomija danes velja, jutri je ni. Trdno poročstvo resnice politične svobode nam mora dati le lastna država. In to hočemo! Brezplodno je izpraševanje, ali je naš naksimalen ali minimalen program. To je realen program, ki ga bomo izvršili sedaj ali pa ga bomo morali odložiti do prihodnje – svetovne vojske. Da razmere, kakršne so bile na Slovenskem pred vojsko in so še danes, ne morejo večno trajati, je gotovo. In ko se je treba ponovno politično orientirati, se nam odpira samo ena pot: narava nam kaže samo pot na jug! Tja teko naše reke, tam se glasi naša beseda, tam polje naša kri; sever nam zapirajo visoke gore, tuj jezik, sovražen duh. V primeru, da bi se morali Slovenci politično na novo usmeriti se nam odpira samo ena pot: narava nam kaže samo pot na jug«.

Še bolj radikalen pogled na rešitev jugoslovanskega vprašanja je bil memorandum Jugoslovanskega kluba na mirovni konferenci v Brest-Litovsku, 31. januarja 1918, ki je zahteval: »1. Takojšnji splošni demokratični mir, popolno razorožitev in zaščito svobodnega razvoja vseh narodov, velikih in majhnih; 2. priznanje in popolno zagotovitev svobodno izvedene in popolne pravice narodov do samoodločbe, zlasti v vprašanju, ali hočejo svobodno državo ali in v kakšni obliki naj se ustanovi; 3. Za svojo državo ne zahtevamo ničesar, kar pripada drugemu narodu, za svojo državo zahtevamo samo tisto ozemlje, ki je v kompaktnih masah nepretrgano naseljeno po Srbih, Hrvatih in Slovencih; 4. Morje, zlasti Jadransko, naj bo svobodno. Kolikor je promet čez pristanišča na severu Jadranskega morja, ki pa so v našem kompaktnem narodno

gospodarskem ozemlju, posebno koristen za gospodarski razvoj bolj oddaljenih narodov, smo pripravljene z njimi skleniti pogodbe, ki jim bodo zagotovile prosti trgovski promet čeznje» (Prunk 1992: 188).

Deklaracijsko gibanje je naraščalo. Za obdobje do sredine marca 1918 je značilne izjave občinskih odborov, osebno podpisovanje izjav in društvene izjave za majniško deklaracijo. Zbranih je bilo čez 300.000 podpisov. Od marca naprej pa je gibanje doseglo svojo drugo razsežnost; začeli so se shodi, zborovanja, tabori, ki so bili prej prepovedani, in v maju so se začeli upori slovenskih vojaških obveznikov, ki si niso želeli nadaljevanja vojne, prav tako pa so kazali tudi nezadovoljstvo z nacionalnim zapostavljanjem. (PleTERSki 1971: 173–175) V članku Kaj pa ti, Hrvatska! (Slovenec, 12. 01. 1918) so pozivali tudi hrvaško stran, da se pridruži močnemu deklaracijskemu gibanju: »Hrvatska zgani se, vzbudi se dokler je še čas, da ne bo prepozno! /.../ Hrvatska dvigni glas pred svetom, da hočeš svobodo in združenje troimenskega jugoslovanskega naroda v lastni državi pod Habsburžani.«

25. maja 1918 so Slovenci izvedeli, »da nimajo v Avstriji kaj opraviti, da je avstrijsko cesarstvo pravzaprav le sestavni del Nemčije. Sam cesar je poudaril nedeljivost kronovin in zagotovil, da bo pot do Jadranskega morja zagotovljena Nemcem, da se slovenske dežele ne bodo priključile jugoslovanski državi in obljubil je, da bo vlada ostro nastopila proti agitaciji za odcepitev slovenskega ozemlja« (PleTERSki 1971: 177).

Slovenci so se znašli v položaju, ko jim je bila odvzeta pravica do samoodločbe, ki jo je Wilson v okviru mirovnih pogajanj zagotovil vsem narodom. Ob teh besedah se je zamislila tudi Jugoslovanska socialnodemokratska stranka in se pridružila deklaracijskemu gibanju. 27. maja 1918 so vse tri slovenske stranke nastopile skupaj in podale naslednjo izjavo, ki je bila na Slovenskem cenzurirana: »Zahteve po zedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov v lastni državi ne moremo in ne bomo opustili. Ta zahteva je vsem plastem našega naroda prešla v meso in kri. Tisoči in tisoči tistih, ki so doma, in tistih, ki so zdoma, so nanjo prisegli. Uresničenje te zahteve nam daje edino možnost, da rešimo vsaj golo narodno življenje, ko smo že vse drugo dali. Naš narod ne bo izvršil

samomora. Zato se naslanjamo na narodno pravo, ki ga nihče ne more prekršiti brez kazni, in trdno ostajamo pri svoji zahtevi ter pozivamo Narodni svet, naj organizira odpor vseh elementov našega naroda proti naznanjenemu preganjanju Jugoslovanov« (Pleterski 1971: 177–178).

17. avgusta 1918 je bil ustanovni zbor Narodnega sveta za slovenske dežele in Istro. Z njegovo ustanovitvijo je bila dokazana slovenska politična volja po ločitvi od Habsburške monarhije. Narodni svet, ki mu je predsedoval dr. Anton Korošec, so sestavljali predstavniki Slovenske ljudske stranke, Narodne napredne stranke, tržaškega političnega društva Edinost, Političnega in gospodarskega društva za Slovence in Hrvate v Istri in Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem. Ustanovnega zbora se je udeležila tudi Jugoslovanska socialnodemokratska stranka, ki svojih delegatov ni poslala, zavezala pa se je, da se bo udeleževala sej Narodnega sveta. Na zboru so bili tudi dalmatinski predstavniki, ki se Narodnemu svetu niso pridružili. (Perovšek 1998:16)

Na ustanovnem zboru so sprejeli pravilnik Narodnega sveta, kjer so v uvodnem delu določili naslednje programske temelje: »1. Naš namen je, da se za v monarhiji živeče Slovence, Hrvate in Srbe ustanovi skupni »Narodni odbor«, kjer bodo po medsebojno dogovorjenem proporcu zastopani vsi politični činitelji, ki na temelju edinstvenosti jugoslovanskega naroda hočejo izvojevati samostojno jugoslovansko državo. Za ozemlja Cislajtanije³ se osnuje Narodni svet, katerega namen in delokrog je sklepati in odločevati o vseh zadevah, ki jih v Narodnem svetu zastopani činitelji priznavajo za skupne. 3. Skupne zadeve v smislu točke 2. so zlasti: a) Delo za ujedinjenje jugoslovanskega naroda v samostojno državo; b) smotrno delo za popolno ravnopravnost našega jezika v šolah, uradih in v vsem javnem življenju; c) varstvo narodnih manjšin, ureditev manjšinskega vprašanja in boj za narodno šolstvo; d) uveljavljanje našega jezika v vseh javnih uradih in podjetjih; e) obramba in pospeševanje skupnih kulturnih zadev; f) obramba in gojitev skupnih gospodarskih interesov ter zavesti gospodarske osamosvojitve; g) reprezentacija naroda in pospeševanje

³ Cislajtanija so imenovali avstrijsko polovico avstro-ogrske monarhije.

narodnih koristi na zunaj, dogovorno s parlamentarno delegacijo; h) vprašanja, ki se tičejo narodne časti in discipline« (Zečević 1977: 115).

Z ustanovitvijo Narodnega sveta smo Slovenci dobili vrhovno politično predstavniško telo, ki je prevzelo vodenje slovenskega emancipacijskega gibanja. Ustanovitev je temeljila na misli o vzpostavitvi povsem samostojne države habsburških Jugoslovanov zunaj avstro-ogrske monarhije. (Perovšek 1998: 17) Škof Jeglič je ob tem izjavil, »da se v političnih krogih na Hrvaškem in vse bolj tudi v Sloveniji razvija misel: če Jugoslavije ne dobimo od Avstrije, jo bomo iskali na drugi strani« (Zečević 1977: 116). Septembra 1918 je ustavnopravni odsek Narodnega sveta za Slovenijo sprejel načrt, kako naj bo urejena bodoča jugoslovanska država. Predvideval je federacijo sestavljeno iz treh enot: Slovenije z Istro, Hrvaške in Slavonije z Vojvodino ter Bosne in Hercegovine z Dalmacijo. Dr. Korošec pa je že opozarjal, da lahko pride tudi do združitve v smislu Krfske deklaracije. (Prunk 2002: 88)

Janko Pleterški (v ur. Vodopivec 2000: 103) pravi, da »skoraj ne more biti dvoma, da bi avstrijski državni vrhovi še sredi poletja 1917 mogli doseči oddvajanje slovenskega vprašanja od jugoslovanskega. Zadostovalo bi, da bi ponudili Slovincem ozemeljsko narodno avtonomijo. Podprle bi jih vse slovenske stranke in njihovi poslanci v državnem zboru, podprl bi jih škof Jeglič.« Pravi tudi, da mogoče ne bi bilo prepozno tudi januarja leta 1918, »ko sta britanski premier in ameriški predsednik ponudila možnost ohranitve celovitosti habsburške monarhije s separatnim mirom, slednji še posebno s svojim programom v 14 točkah, ki je celo razveljavljal problematični londonski pakt glede nove razmejitve z Italijo«. Vendar sta vlada in cesar vztrajala pri svojem. Slovincem sta »izrecno odrekla možnost, da bi bili udeleženi pri rešitvi jugoslovanskega vprašanja, njim samim pa ničesar ponudila, marveč zagrozila s sankcijami proti deklaracijskemu gibanju /.../ (Pleterški v ur. Vodopivec 2000: 104).

2.2 KRFSKA DEKLARACIJA

Srbska vlada je že od začetka 1. svetovne volje imela cilj, da se ustanovi »ena močna jugozahodna slovanska država, v katero bi bili vključeni vsi Srbi, Hrvati in Slovenci« in pri tem poudarjali, da bi bilo to dobro tudi za antanto, saj naj bi bila ta država generacija za dolgotrajen mir na tem delu Evrope. (Popović v Popović ur. 1983: 40)

Krfsko deklaracijo sta 20. julija 1917 sklenila Jugoslovanski odbor, ki ga je zastopal dr. Ante Trumbić in predsednik srbske vlade Nikola Pašić. Po krfski deklaraciji naj bi se združili Srbi, Hrvati in Slovenci v svobodno, narodno, neodvisno državo, kraljevino z dinastijo Karadžordževićev na čelu. Na Krfu naj bi se že začeli pogovarjati o združenju v Veliko Srbijo, če se Hrvati ne bi strinjali, pa bi si Srbi priključili le Črno Goro, Vojvodino s Sremom, Bosno in Hercegovino ter južno Dalmacijo. Temu je Trumbić ugovarjal in poudarjal, da je treba ustanoviti novo državo, v kateri bi bili vsi enakopravni. (Mikuž 1965: 50–54)

Krfska deklaracija se glasi takole: »Ugotavlja, da hoče naš narod biti prost vsakega tujega jarma, da se hoče združiti v svobodni narodni in neodvisni državi in da ta želja temelji na samoodločbi narodov, so se pooblaščenih zastopniki, Srbov, Hrvatov in Slovencev zedinili, da bodi ta skupna država sklenjena na naslednjih modernih in demokratičnih načelih:

1. Država Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki so znani tudi pod imenom južni Slovani ali Jugoslovani, bo svobodno in neodvisno kraljestvo, z nedeljivim ozemljem in ene narodnosti (z državljanskim pravom). Ta država bo konstitucionalna, demokratična in parlamentarna monarhija: na čelu pa ji bo stala dinastija Karadžordževićev, ki je vselej gojila čustva in misli naroda in ki je svobodo in stremljenje naroda postavila pred vse drugo.
2. Omenjena država se bo imenovala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Naslov vladarja bo Kralj Srbov, Hrvatov in Slovencev.

3. Omenjena država bo imela en grb, eno zastavo in eno krono. Ti znaki bodo sestavljeni iz naših sedanjih posebnih znakov. Njena enotnost bo označena z grbom in praporom kraljevine.
4. Posebne – srbske, hrvaške in slovenske – zastave so enakopravne in se smejo izobešati pri vsaki priliki. Isto velja o posebnih grbih.
5. Vsa tri imena, Srbi, Hrvati in Slovenci, so enakopravna pred zakonom na vsem ozemlju kraljevine in vsakdo se jih lahko poslužuje ob vseh prilikah javnega življenja in pred vsemi oblastmi.
6. Ravno tako sta obe pisavi, cirilica in latinica, enakopravni in vsakdo se ju sme posluževati na vsem ozemlju kraljevine. Krajevne in lokalne avtonomne oblasti so upravičene in dolžne, da se poslužujejo obeh pisav po želji državljanov.
7. Vsa priznana veroizpovedovanja so svobodna in imajo pravico javnosti. Pravoslavna, katoliška in mohamedanska konfesija, h katerim se naš narod večinoma priznava, bodo enakopravna in imela nasproti državi iste pravice.
8. Uvede se čim prej enoten koledar.
9. Ozemlje Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev bo obsegalo vse pokrajine, kjer živi naš troimeni narod kompaktno in brez vrzeli. To ozemlje se bo smelo okrniti za škodo celote. Naš narod ne zahteva ničesar tujega. Želi le, da se osvobodi in uresniči svojo enotnost. Prav zato odklanja samozavestno in odločno vsako rešitev vprašanja naše osvoboditve in združitve. Za svojo glavno nalogo smatra osvoboditev izpod avstroogrškega jarma in svoje ujedinjenje s Srbijo in Črno goro v nedeljivo celoto. Po načelu samoodločbe narodov se ne bo smel odtrgati noben del od teritorialne celote, ako bi se pri tem kršila pravičnost in se ne bi smel priklopiti nobeni drugi državi brez narodovega privoljenja.
10. Adrijansko morje bo v interesu svobode in enakopravnosti vseh narodov svobodno in pristopno vsem narodom.
11. Vsi državljani na vsem ozemlju kraljevine so enakopravni in uživajo pred državo in zakonom iste pravice.
12. Volitev poslancev v zastopstva se bo vršila na podlagi splošne, enake, direktne in tajne volilne pravice. Isto velja za občinske in druge volitve v razne administrativne korporacije. Volilno pravico bodo imele vse občine.

13. Ustavo bo po mirovnem sklepu izdelala konstituanta, izvoljena na podlagi splošne, direktne, tajne volilne pravice. Ustava bo temeljni kamen državnega življenja, vir in cilj oblasti in vseh pravic v državi, na katerem bo zgrajeno vse narodno življenje. Ustava bo dala narodu priložnost, da razvije svoje poedine energije v krajevnih avtonomijah, ki bodo urejene po prirodnih, socialnih in gospodarskih razmerah. Ustavo bo določila večina konstituante. Ustava, kakor tudi vsi zakoni, ki jih votira konstituanta, dobe pravno moč šele s kraljevo sankcijo.

Na ta način združeni narodi Srbov, Hrvatov in Slovencev bodo tvorili državo s približno dvajsetimi milijoni prebivalcev. Ta država bo garancija za narodno neodvisnost zgoraj omenjenih narodov, ter bo njih narodnemu in kulturnemu razvoju mogočen branik proti nemški ekspanziji, bo nerazdružljiv zaveznik vseh civiliziranih narodov in držav, ki so oznanjale načelo pravice, svobode in mednarodne pravičnosti. Ta država bo vreden člen družbe narodov.« (v Naprej, 10. 11. 1918)

Deklaracija je pomenila kompromis med jugoslovansko in velesrbsko idejo, ker je določila, da se jugoslovanska država ne bo imenovala Velika Srbija, pa tudi ne Jugoslavija, temveč Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Srbija se je s tem odpovedala svojim nekdanjim težnjam, da ustanovi Veliko Srbijo. Jugoslovanski odbor v Krfski deklaraciji pomeni izraz volje Avstro-Ogrskih Jugoslovanov, da se osvobodijo izpod njenega gospostva in se združijo s Srbijo in Črno goro v samostojno državo. Krfska deklaracija je napovedala mnogo bolj enakopravne odnose med narodi, kot jih je pozneje prinesla Vidovdanska ustava. (Mikuž 1965: 54)

Krfska vlada je zavezniškim vladam dala na znanje, da jugoslovansko vprašanje ni samo vprašanje Srbije in Srbov, temveč, da je to skupno vprašanje vseh Jugoslovanov. To vprašanje pa je mogoče rešiti le ob avstro-ogrskem zlomu. Krfska deklaracija je bila usmerjena protiavstrijsko in proti zavezniški politiki, ki se je zavzemala za ohranitev Avstro-Ogrske. Krfsko deklaracijo je sprejela Jugoslovanska emigracija v Evropi, vključno z jugoslovansko mladino.

Krfska deklaracija je na Slovenskem doživljala odklonilna mnenja in kritike. Tako je Slovenec (04. 07. 1917) pisal: »Tako se sklepa, govori in piše o naši koži, ne da bi naš narod kaj vedel o tem. Pred vojsko smo se borili proti vsaki tendenci, ki se je sukala okoli Srbov in v vojski je naš narod pokazal, da s srbskimi težnjami nima nič skupnega. Zato je naravnost nesramnost, da se piše o »katoliških Slovencih in Hrvatih«. Mi odločno odklanjamo vsako vprašanje Jugoslovanskega odbora, v katerem je nekaj uskokov našega naroda, ki tudi pred vojsko niso imeli pravice govoriti v imenu naroda«. Pri tem so vedno poudarjali združitev Slovencev in Hrvatov pod habsburškim žezlom, »ker so velikosrbske težnje prav tako sovražne za katoliško Avstrijo kot za katoliško slovensko in hrvatsko ljudstvo.« Krfsko deklaracijo so v slovenskih političnih krogih izkoriščali za poudarjanje nujnosti reševanja jugoslovanskega vprašanja v okviru monarhije. (Zečević 1977:74–78)

Proti krfski deklaraciji so bili slovenski vodilni politiki tudi v sredini leta 1918. Slovenec je pisal (22. 06. 1918): »Krfski pakt je za Slovence nesprejemljiv in bo pač ostal pakt med Trumbićem in Pašićem, ne pakt jugoslovanskih plemen, ker se niti Hrvatje niti Slovenci ne morejo razumeti in ne bodo nikdar pritrdili, da bi bil pogoj njihove združitve – dinastija Karadjordjevičev«.

3 OBLIKOVANJE DRŽAVE SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV

6. oktobra 1918 je bilo v Zagrebu po uspešnih prizadevanjih predvsem slovenskih politikov ustanovljeno Narodno vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov. S tem je bilo oblikovano vrhovno politično predstavniško telo južnih Slovanov monarhije. Njegov temeljni program, ki so ga sprejeli ob ustanovitvi, je zahteval »zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno in neodvisno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, urejeno na demokratskih načelih«. (Perovšek 1998: 30–31) K narodnemu vijeću in s tem tudi pokrajinskim Narodnim svetom sta pristopili tudi slovenska in hrvaška socialnodemokratska stranka.

V monarhiji je prišlo do podvajanja oblasti, legalna stara oblast se je počasi umikala novim oblastnikom, ki niso imeli legalne, imeli pa so legitimno oblast. Dr. Korošec je namreč namesto davkov pobiral denarne prispevke za Narodni svet, opozoril je, da Narodni svet ne more pobirati davkov, »pač pa je dolžnost vsakega posameznika, da si sam naloži prostovoljni davek«, in na ta način so zbirali denar potreben za delovanje Narodnega sveta, ki je imel ob ustanovitvi naslednje odseke: organizacijski odsek, ustavno-pravni odsek, odsek za propagando, odsek za varstvo slovenskih interesov, gospodarski odsek, odsek za tujski promet, finančni odsek in pokrajinske odseke za Trst, Istro, Goriško, Koroško in Maribor. (Perovšek 1998: 19)

Kmalu po ustanovitvi Narodnega vijeća se je spet pokazala neenotnost slovenskih strank pri reševanju slovenskega problema, začela se je polemika o ureditvi bodoče skupne države.

Vodja Slovenske ljudske stranke, Narodnega sveta in Narodnega vijeća dr. Korošec je predlagal, »naj bi preučili ustave Švice, Italije, Francije, Anglije in Rusije ter spregovorili tudi o vprašanju uprave, torej o centralizmu, federalizmu ali avtonomiji« (Perovšek 1998: 34). Slovenska ljudska stranka je potem za svoje stališče prevzela pogled dr. Frana pl. Šukljeta, ki je zagovarjal avtonomistično državno ureditev, po kateri bi bila država razdeljena na tri enote:

Slovenijo z Istro, ožjo Hrvaško ter Bosno in Hercegovino z Dalmacijo. V tem času Slovenska ljudska stranka še vedno ni računala na združitev s Kraljevino Srbijo in Črno goro. Liberalna stranka, ki se je preimenovala iz Narodne napredne stranke v Jugoslovansko socialnodemokratsko stranko, je nastopila zoper Šukljetovo rešitev in zahtevala centralistično in unitaristično urejeno, monarhično jugoslovansko državo, skupaj s Kraljevino Srbijo. Kot pravi Zečević (v Perovšek 1998: 37) je bila Jugoslovanska demokratska stranka prepričana, »da lahko le s pomočjo demokratskih strank in skupin iz monarhije in zunaj nje, prav tako pa tudi Srbov iz Srbije, centralizmom, antikatolištvom in protiklerikalnimi silami obračunajo s prevlado Slovenske ljudske stranke v Sloveniji, kar je njihov osnovni in dokončni cilj.«

V sredini oktobra se je na dogajanja v monarhiji odzval tudi dvor. 11. oktobra je v avdienci pri cesarju Karlu odločnost za samostojnost podal dr. Korošec, ki je na razne cesarjeve nejasne ponudbe dejal, da so prepozne, da je bila vsa politika avstrijskih vlad protislovenska in da so bili s strani vlade na Slovence izvrševali hudi policijski pritiski in obsodbe. Cesar Karel je 16. oktobra objavil manifest o preureditvi monarhije, ki je skušal ohraniti meje Avstro-Ogrske. Manifest je narodom obljubljal samoodločbo in preureditev države v konfederacijo, ohranjal pa je dualistično ureditev monarhije in s tem zapiral Slovincem pot v jugoslovansko državo, prav tako pa ni dal odgovora v zvezi s Trstom. (Prunk 1992: 197–198)

Na seji Narodnega vijeća, ki je potekala od 17. do 19. oktobra 1918 v Zagrebu, je bil sprejet razglas »o narodni samoodločbi Slovencev, Hrvatov in Srbov nasproti Avstro-Ogrski«. V njem je bilo določeno, da Narodno vijeće, »pooblaščen od vseh narodnih strank in skupin v svoje roke prevzema vodenje narodne politike«, zato »ne bo od sedaj v splošnih narodnih vprašanjih nobena stranka, niti skupina, niti parlamentarna skupina vodila nikakršne posebne politike, niti ne bo ločeno stopila v pogajanja z dejavniki izven naroda, ampak bo v prihodnje v vseh vprašanjih edini predstavnik in odločilni dejavnik Narodno vijeće« (v Perovšek 1998: 41). Narodno vijeće je v razglasu podalo naslednje zahteve:

»I. Zahtevamo zedinjenje celotnega našega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na njegovem celotnem etnografskem ozemlju, ne oziraje se na kakršne koli deželne ali državne meje, ki v njih danes živijo – v enotno, popolnoma suvereno državo, na načelih politične in gospodarske demokracije, kar vsebuje tudi odstranitev vseh socialnih in gospodarskih nepravil in neenakosti.

II. Zahtevamo, da naj bo na bodoči mirovni mednarodni konferenci naš narod enotno zastopan po svojih poslancih.

III. Potemtakem odklanja Narodno veče temelj rešitve našega vprašanja, kakršnega vsebuje avstrijski cesarski manifest z dne 16. t. m. in prav tako vsak drugi bodoči predlog, ki bi težil za tem, da se naše narodno vprašanje reši delno in da se mu vzame njegov mednarodni značaj. – Narodno veče meni, da bo edino z uresničitvijo teh zahtev in načel mogoče zajamčiti trajen mir med narodi, združenimi v svobodnih državah in na ta način omogočiti Društvo narodov in splošno razorožitev. – Narodno veče izjavlja, da bo po splošnih načelih demokracije v državi Slovencev, Hrvatov in Srbov zagotovljen vsem drugim narodnim manjšinam svoboden razvoj, sosednjim državam v zaledju pa omogočen in zagotovljen trgovsko prometni pristop do morja, ne da bi to prizadelo našo ozemeljsko celovitost in državno suverenost« (v Pleterski 1971: 258).

Narodno vijeće je tako pretrgalo politične stike z monarhijo, kljub temu pa še ni razglasilo ustanovitve države niti določilo sebe za vrhovni oblastni organ. Pleterski (1971: 258) pa pravi, da je »ne glede na formalno stran, /.../ jugoslovanska država na ozemlju habsburške monarhije, "Država Slovencev, Hrvatov in Srbov", od tega dne dejansko že obstajala«.

Razglas Narodnega vijeća je pozdravil tudi dr. Šušteršič in njegova stranka, ki je bila največja zagovornica monarhije na Slovenskem. Kljub temu pa ga je Narodni svet odstaval z mesta deželnega glavarja.

29. oktobra 1918 je bila hkrati v Ljubljani in Zagrebu razglašena ustanovitev samostojne države, Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Dan prej je bila razglašena tudi samostojnost Češkoslovaške. To je pomenilo zrušitev Habsburške monarhije, v kateri so dolgo časa živeli in bili zatirani predvsem

slovanski narodi. Resnica, politično glasilo Šušteršičeve stranke, je ob tem zapisala, da nam Nemci niso »hoteli dati pred leti avtonomije, zavirali so vsako rešitev jugoslovanskega vprašanja. S tem so Nemci postali grobarji Avstrije. Nemška nedostopnost je rodila našo svobodo!« (v Perovšek 1998: 47).

Manifestacije na Kongresnem trgu v Ljubljani se je, ob ustanovitvi nove države, udeležilo več kot 30.000 ljudi, okrog 200 slovenskih časnikov in vojakov, ki so zapustili vojašnice in se odrekli cesarju in prisegli Jugoslaviji, ter vsi vidnejši slovenski politiki. Na manifestaciji so se vili transparenti: Naprej zastava Slave, Živijo Wilson osvoboditelj, Živijo Trumbić, Živijo dr. Korošec, Živela SHS, Živela republika, Živijo Pašić, Naš Samo prihaja, Slavimo slavno slavo slavnih Slovanov, Od Korotana do Soluna, le vkup uboga gmajna, Buči naše morje Adrijansko, Pozdravljeni osvobojeni koroški bratje, Ljubimo se, Slava Matiji Gubcu, Od Gdanska do Trsta, za staro pravdo in podobni. Pleterski (1971: 264) o njih pravi: »gesla so torej bila narodnorevolucionarna in meščansko demokratična, nekatera pa so imela tudi socialni značaj /.../. Navezovala so se na tradicijo slovenske državnosti, pozdravljala državo Slovencev, Hrvatov in Srbov - državo Narodnega veča, pozdravljala pa tudi zedinjenje s Srbijo. Izražala so pričakovanje, da bo v novo zedinjeno državo prišlo celotno slovensko narodnostno ozemlje. Vsekakor je značilno, da ni bilo gesla, ki bi pozdravljalo novo dinastijo Karadjordjevičev.«

Prepeluh (1987: 92) o teh dogodkih pravi: »Takšen konglomerat političnih in socialnih idej pokaže zgodovina le redkokdaj. Bili smo pač politični otroci, nezreli nevedneži, povsem nepripravljeni na dogodke, ki so se hitro odigravali v Evropi.«

31. oktobra je Narodni svet v Ljubljani imenoval Narodno vlado za Slovenijo z uradnim imenom Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, ki jo je takoj potrdilo Narodno vijeće. Vlada je imela vsa zakonodajna in izvršna pooblastila, le vojaške in zunanje zadeve so ostale v rokah Narodnega vijeća. 1. novembra se je vlada sestala na prvi seji. Po njej so sporočili deželnemu predsedniku H. Attems, »da je njegove oblasti konec in da je upravo dežele Kranjske in sploh cele Slovenije prevzela Narodna vlada«. (v Perovšek 1998:

59) Slovenci so tako na podlagi narodne samoodločbe, ki se je izražala že v podpori majniški deklaraciji, vstopili v novo državo, republiko, kot avtonomen del le-te. Slovenci so »prvič v svoji novejši zgodovini samostojno odločali o vseh vprašanih svojega narodnodržavnega, družbenega, političnega, kulturnega, gospodarskega in vojaškega razvoja.« (Perovšek 1998: 61)

Slovenski narod je ob tej priložnosti izdal članek V slovo (01. 11. 1918): »Otresli smo se vas, ki ste nas zatirali. Ne prožimo vam roke v slovo. Same vesele obraze vidite po naših deželah. Od kod to? To je naša hvaležnost za vaše stoletno zatiranje, to je izraz našega upanja in našega prepričanja v boljšo bodočnost«.

Slovenci so se tako združili s Hrvati v samostojno državo, v kateri je bilo tudi veliko Srbov. Prunk (v Popović ur. 1983: 281) pravi, da je bil gotovo to razlog, da Država Slovencev, Hrvatov in Srbov ni mogla biti končna zgodovinska rešitev. Pravi, da bi bila mogoče za Slovence in Hrvate to dobra rešitev, vendar z njo ni bil rešen srbski nacionalni problem, ki je zahteval vse Srbe v eni državi.

4 DRŽAVA SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV

»Ko so si Slovenci iskali novo domovino, so si izbrali ozemlje, ki ima tak geopolitičen pomen, kakor ga ima redkokateri drug predel ne le v Evropi, marveč na vsem svetu /.../« (Grafenauer 1987: 11).

Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ustanovljena na ruševinah avstro-ogrške monarhije, je izpolnjevala vse pogoje o ustanovitvi države. Imela je prebivalstvo, ozemlje, organizirano, lastno, neodvisno oblast in sposobnost imeti zunanje odnose z drugimi državami v sklopu mednarodnih odnosov. (Perovšek 1998: 61) Postavljena je bila med štiri mnogo močnejše, stare, vojaško izkušene države, nagnjene k imperializmu; Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Srbijo. Njena največja slabost pa je bila, da ni bila priznana, kljub trudu Narodnega vijeća, z dr. Korošcem na čelu, da bi se to zgodilo.

Ob koncu vojne so zavezniške države mednarodni položaj ocenjevale tako, kot da Avstro-Ogrska še vedno obstaja. Samo na ta način so namreč lahko Italija in Avstro-Ogrska lahko podpisali Pogodbo o premirju, s katero je Italija pridobila ozemlja, ki so ji bila obljubljena z Londonskim paktom. Med prvimi je Državi SHS samostojnost priznala Avstrija na čelu s cesarjem, ki je tudi ukazal predati avstro-ogrsko vojno mornarico Narodnemu vijeću v Zagrebu. (Perovšek 1998: 69)

Že v začetku novembra so se v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov začela povezovanja s Kraljevino Srbijo, zmagovalko vojne, ki naj bi Državi SHS pomagala pri priznanju s strani antantnih sil. Začelo pa se je tudi dogovarjanje o povezovanju s Kraljevino Srbijo in eventuelno tudi s Črno Goro v novo skupno državo.

4.1 SLOVENCİ V DRŽAVI SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV

»Ne zaradi koristnosti, ki bi temeljila na realnem poznavanju, temveč iz nacionalnega čustva smo se Slovenci odločili za novo državno življenje, za združitev s Srbi in Hrvati. V svojo novo nacionalno prihodnost smo stopili kot politični pesniki iz odpora proti narodnim krivicam in drugim budalostim obeh vladajočih narodov habsburške monarhije« (Prepeluh 1987:139–140).

31. oktobra 1918 je začela delovati prva svobodno in demokratično oblikovana slovenska nacionalna vlada. V njej so bili prisotni predstavniki vseh treh slovenskih političnih strank. Slovenska ljudska stranka je imela šest predstavnikov, Jugoslovanska demokratska stranka pet in Jugoslovanska socialno-demokratska stranka enega predstavnika. Vlada je imela dvanajst upravnih oddelkov: oddelek za notranje zadeve (SLS), oddelek za prehrano (JDS), oddelek za uk in bogočastje (SLS), oddelek za pravosodje (JDS), oddelek za socialno skrbstvo (JSDS), oddelek za finance (JDS), oddelek za promet (JDS), oddelek za industrijo in trgovino (JDS), oddelek za javna dela in obrt (SLS), oddelek za poljedelstvo (SLS), oddelek za narodno obrambo (SLS) in oddelek za zdravstvo (SLS). Predsednik Narodne vlade je bil Josip Pogačnik, član Slovenske ljudske stranke. »Člani Narodne vlade so združeno in brez medse-bojnih nasprotovanj vodili vse tedanje slovensko državopolitično, gospodarsko, vojaško in kulturno življenje« (Perovšek v Vodopivec ur. 2000: 20). Vlada je ukinila tudi do tedaj veljavno politično in upravno razdelitev Slovenije na posamezne pokrajine in postavila pod svoje vrhovno vodstvo vso javno upravo in jo vodila enotno za vso Slovenijo. Tako so dosegli leta 1848 postavljeni program zedinjene Slovenije, čeprav le do italijanske zasedbe ozemlja, ki jim je pripadlo po Londonskem paktu, tako je zedinjena Slovenija dejansko zajemala le dve tretjini ozemlja na katerem so živeli Slovenci.

Slovenci so v Državi SHS dosegli lastno državnost. Utemeljevala jo je državnopravna ureditev znotraj novonastale Države SHS. Ta ureditev, »ki se je izražala na federativni in konfederativni ravni je Slovincem zagotavljala nacionalno državnost na osnovi pristojnosti, ki so jih v Državi SHS imeli posamezni pokrajinski organi oblasti. V tej državi so Slovenci imeli svojo

Narodno vlado SHS v Ljubljani, v kateri so bili razen za zunanje zadeve združeni vsi najvišji organi zakonodajne in izvršne oziroma upravne oblasti, ki jih ima država» (Perovšek 1996: 72). Kljub temu da Narodna vlada ni imela pristojnosti v zunanjih in vojaških zadevah ter pri odločanju o izvrševanju pravice do pomilostitve, razveljavljanja zakonov in imenovanja stopenj višjih uradnikov, je to kmalu preseгла in začela izvajati državno oblast tudi na teh področjih. Notranja ureditev Države SHS je Slovincem zagotavljala, da so se uveljavili kot suveren narod, ki samostojno odloča o vseh vprašanjih. V Narodni vladi so bili združeni organi izvršne oblasti, Narodni svet pa je imel formalno priznane pristojnosti parlamenta, vendar je ves čas ostal le posvetovalni organ Narodne vlade. Narodna vlada je namreč izvrševala tudi zakonodajno oblast. (Perovšek v ur. Vodopivec 2000: 19) O vlogi Narodnega sveta in njegovem razmerju do Narodne vlade in Narodnega vijeća je v začetku novembra potekala živahna razprava. V imenu predsedstva narodnega vijeća je na seji poročal A. Kramer. Prisotne je seznanil s tem, da Narodno vijeće ne ve, katere informacije, ki jih dobiva iz Slovenije, so prave, tiste od Narodne vlade ali one iz Narodnega sveta. Opozarjal je, da Narodno vijeće odreka Narodni vladi kompetenco zakonodaje, prav tako pa je tudi proti temu, da bi imel Narodni svet zakonodajno oblast in nadzorno pristojnost. Predlagal je, da se poveča Narodni svet ter da del le-tega prenese v pisarne Narodne vlade, Narodni svet pa naj bo nekakšen sosvet v pomoč Narodni vladi. Josip Jerič je predlagal naslednjo rešitev: narodna vlada naj bo odgovorna Narodnemu vijeću v vseh stvareh, ki so skupne, v notranjih zadevah Slovenije pa naj bo odgovorna Narodnemu svetu. Pojavljali so se tudi predlogi, naj se namesto Narodnega sveta ustanovi nacionalni parlament, česar pa udeleženci seje niso podprli. S tem je bila »zamujena priložnost, da bi bila sprejeta odločitev o oblikovanju slovenskega narodnega parlamenta« (Perovšek 1998: 154–155). Po razpravi so sprejeli naslednje sklepe: »1. Narodni svet ima pravico narodni vladi staviti predloge; 2. Narodni svet se bo preformiral, tako da bodo vanj vključeni tudi predstavniki drugih strank; 3. Narodna vlada naj narodnemu svetu poroča o sklepih in naredbah; 4. Odseki in pododseki Narodnega sveta imajo pravico dajati svoje predloge Narodni vladi prek njenega predsedstva. Medsebojno obveščanje Narodnega sveta in Narodne vlade se opravlja s pristojnostjo zastopnikov obeh organov na njihovih sejah; 5. Pisarna narodnega sveta se preseli v uradne

prostore Narodne vlade in ustanovi se skupni informacijski biro« (Balkovec 1992: 39). Perovšek (1998: 155) pravi, da sta »Narodni svet in Narodna vlada zasnovala sistem delitve državne oblasti, ki je značilen za meščansko predstavniško demokracijo, s čimer je v formalnem pogledu dobil Narodni svet značaj vrhovnega predstavniškega telesa, ki v parlamentarizmu izvaja zakonodajno oblast in delno sodeluje tudi v upravnih oblastih«. Tako je na Slovenskem obstajal organ, Narodni svet, ki so mu formalno priznali pristojnosti parlamenta.

Narodna vlada je novembra 1918 s svojim širokim, dobro organiziranim in prizadevnim delom vsestransko utrjevala slovensko narodno emancipacijo v Državi SHS, in sicer na vseh temeljnih upravno-političnih in gospodarskih področjih v okviru državno organizirane oblasti.

Slovenska narodnopolitična in gospodarska osamosvojitve v Državi SHS se je izražala v sprejemanju odločitev, s katerimi sta se državna oblast in politika opredelila glede vprašanj s socialno-gospodarskega, kulturno-političnega in narodnodržavnega področja. (Perovšek 1998: 129) Med njimi je najprej na političnem področju uveljavila novo slovensko oblast in državnost nasproti stari avstrijski državni oblasti. Odstavila je vse vodilne predstavnike avstrijske državne uprave na slovenskem ozemlju, vse slovensko vojaštvo in orožništvo je moralo priseči slovenski Narodni vladi. Določila je tudi, da se vsi davki, davščine in pristojbine od 1. novembra 1918 dalje plačujejo, sprejemajo in zaračunavajo v prid Državi SHS. Naslednja stopnja, ki jo je utemeljila narodna vlada po odcepitvi, je ukinitve dotedanje politične in upravne razdelitve slovenskega ozemlja. Združila je vso javno upravo in jo vodila enotno za vse ozemlje Slovenije. (Perovšek v ur. Vodopivec 2000: 21–22)

Narodna vlada je v politično-upravno zedinjeni Sloveniji ustvarjala novo slovensko državno organizacijo na vseh bistvenih področjih delovanja države – upravnem, sodnem in vojaško-varstvenem. 7. novembra 1918 je ustanovila Upravno komisijo, ki je bila zadolžena za izdelavo načrta za spremembo javne uprave, ustanovila je Komisijo za mirovno konferenco s pisarno za zasedeno ozemlje, Dopisni urad Narodne vlade v Ljubljani in Uradni list. Preoblikovala je

tudi sodstvo. Določila je nove nazive sodišč in državnih predstavništev in ustanovila višje deželno sodišče v Ljubljani, ki je predstavljalo najvišjo sodno oblast na območju bivše Kranjske, Štajerske in Koroške. Razsojalo je v vseh pravnih zadevah, v katerih je dotlej razsojalo avstrijsko vrhovno sodišče. Prav tako so ustanovili tudi vojaško sodišče v Ljubljani, ki je bilo pristojno za vsa kazniva dejanja vojaških oseb na slovenskem ozemlju. Narodna vlada je vzpostavila tudi nov in neodvisen slovenski vojaški in varnostni aparat pod poveljstvom narodne vlade in njej na razpolago. Slovenska vojska je imela 12.375 dobro oboroženih in oskrbovanih slovenskih častnikov in vojakov, ob njih pa še 1.773 srbskih vojakov, ki so se ji pridružili ob vrnitvi iz vojnega ujetništva v Salzburgu. (Perovšek v ur. Vodopivec 2000: 22–23)

Slovenska osamosvojitve je prinesla tudi nove družbene in politične osnove slovenskega narodnega življenja. Uzakonila je svobodo zbiranja in združevanja, ki je bilo v Avstro-Ogrski omejeno. Že na prvi seji 1. novembra je tudi določila, da je uradni jezik na slovenskem slovenski. Vse uradne službe so začeli uradovati v slovenskem jeziku, vsi napisi na uradnih poslopih, vsi uradni obrazci in vsi žigi so morali biti v slovenskem jeziku, pogoj za zaposlitev je bilo znanje slovenskega jezika, slovenščina je postala edini učni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah, pripadnikom drugih narodov pa je bil zagotovljen pouk v njihovem jeziku s slovenščino kot obveznim predmetom. (Perovšek v ur. Vodopivec 2000: 23–25)

14. novembra je Narodna vlada izdala Naredbo o prehodni upravi, ki je določala temelje na področju pravosodja, obrtnega nadzora, finančnega upravljanja, trgovskega in obrtnega združevanja, agrarnih operacij, železniškega in poštne prometa, šolstva, zdravstva in orožništva in je predstavljala temeljni zakon, ki naj bi, do njenega sprejetja, nadomeščal ustavo. (Prunk 1992: 208) Narodna vlada je bila na slovenskem ozemlju »edina, popolna in pravno najvišja oblast ter nosilka slovenske nacionalne suverenosti v Državi SHS«. (Perovšek 1996:73) Glede na obseg državne oblasti, ki je pripadal slovenski narodni vladi, »lahko ugotovimo, da je bila Slovenija v državnopravnem pogledu federativno povezana z Državo SHS«. (Perovšek 1998: 82)

Pomembna tema političnih razprav je bil politični položaj Slovenije in Slovencev v prihodnji, s Kraljevino Srbijo oblikovani jugoslovanski državi. Obravnavanje tega vprašanja je vodil Kulturni odsek Narodnega sveta. Sprejel je resolucijo, v kateri je poudaril, da od nove jugoslovanske države pričakuje, da bo »po svoji moči pospeševala z vsemi razpoložljivimi sredstvi razvoj posvetnega življenja vseh treh rodov na podlagi kulturne avtonomije«. (Perovšek 1998: 131) Če bi Slovincem onemogočili lasten kulturni razvoj, »bi sledil neizogiben silen upad kulturnega življenja v slovenskem plemenu, ki bi prenehalo biti tvorno.« (Perovšek 1998: 131)

Resolucija je odražala predvsem stališča pripadnikov Slovenske ljudske stranke, medtem ko so bili predstavniki Jugoslovanske demokratske stranke mnenja, da Slovincem že Krfska deklaracija zagotavlja svoboden in avtonomen kulturni razvoj. Zaradi teh nesoglasij resolucija ni bila sprejeta kot slovenski nacionalni program. V Izjavi duševnih delavcev se je 44 slovenskih liberalno usmerjenih umetnikov in intelektualcev zavzelo za jugoslovanski nacionalni unitarizem in državni centralizem. Zavzeli so se za takojšnje popolno politično zedinjenje Države SHS s Kraljevino Srbije.

Novembra so se med slovenskimi politiki kresala mnenja o tem, kakšna naj bo ureditev nove skupne državne tvorbe s Kraljevino Srbijo. Največja in najmočnejša stranka na Slovenskem, Slovenska ljudska stranka, je zagovarjala svobodno, federativno jugoslovansko republiko. V članku Jugoslavija (Slovenec, 13.11.1918) so pisali »smo za republiko /.../ zgodi se morda tudi to, da po sklepu edino mirodajne konstituante oziroma njene večine dobimo monarhijo. /.../ Nismo republikanci ad hoc in ne za to, da bi onemogočili ravno Karadjordjevičevi dinastiji, da zasede jugoslovanski prestol. Ker smo namreč načelno za republiko, odklanjamo seveda monarhijo najsí bo pod Petrom ali Karlom. Toda istotako pa smo dolžni izjaviti, da bomo v slučaju da ustavodajna skupščina sklene monarhijo, sicer še dalje dvigovali svoj republikanski prapor, da pa bomo vseskozi lojalno in iskreno delovali za blagor mlade države Slovencev, Hrvatov in Srbov«. Jugoslovanska socialnodemokratska stranka je kljub precejšnji centralistični usmeritvi zagovarjala federativno ureditev jugoslovanske, socialne republike z najširšo samoupravo ljudstva, medtem ko je

Jugoslovanska demokratska stranka zagovarjala monarhijo, s centralistično ureditvijo. (Perovšek 1998: 133) Slovenski narod je v članku z naslovom Srbija na pomoč! (09. 11. 1918) pisal, da si »sedaj iz srca želimo, da srbske čete okupirajo celo ozemlje, ki spada pod območje Narodne vlade v Ljubljani.« Zagovarjali so »enotno državo od Soče do Egejskega morja, hočemo s kraljevino Srbsko, ki je v svetovni vojni toliko krvi prelila, postati ena neločljiva država in hočemo s to državo stopiti k ententnim državam v tisto razmerje ljubezni in prijateljstva, katero veže že danes Kraljevino Srbijo z drugimi državami.«

Vesti o dogovorih v Ženevi⁴ so prihajale v Slovenijo z nekajdnevno zamudo, stranke in Narodni svet niso bili obveščeni o dogajanjih. Obvestila o pogajanjih so največjo zmedo vnesla v Slovensko ljudsko stranko, katere člani so bili presenečeni nad prvimi izjavami dr. Korošca, v katerih je zagovarjal centralistično ureditev skupne države. Temu so v stranki odločno nasprotovali in zagovarjali federativno republiko.

19. novembra je Narodna vlada prejela predlog ureditve nove države s strani Pokrajinske vlade za Dalmacijo: »Živiljenjski interesni našega naroda zahtevajo, zlasti zaradi obrambe proti Italiji in zaradi ohranitve varnosti v deželi, da se nemudoma izvede zedinjenje Srbije, Črne gore in vsega ostalega etnografskega teritorija SHS v eno državo, ki naj se za sedaj imenuje »Država Srbov, Hrvatov in Slovencev«, to je, da se sestavi skupna vlada, skupni parlament in regentstvo za ves naš narodni teritorij. Stvar pa se more izvesti takole:

I. Narodno vijeće SHS in predstavništvi kraljevine Srbije in Črne gore morajo vsak za sebe skleniti zedinjenje pod pogoji navedenimi v točki II.

II. 1.) Izrecno se pridržuje bodoči konstituenti pravica, da odredi: a) obliko vladavine (monarhija ali republika) in da osnovne državne zakone; b) ime države; c) državno zastavo; d) glavno mesto države. 2.) Do sestanka konstituantov bo vršil zakonodajo državni svet SHS, ki mu bodo pripadali: a) vsi člani Narodnega vijeća SHS v Zagrebu; b) predstavniki kraljevine Srbije, ki jih

⁴ Več o tem glej v poglavju Ženevska konferenca.

bo izbrala Narodna skupština po dogovoru s tamkajšnjimi političnimi strankami;

c) pet predstavnikov Črne gore, ki jih bo izbrala tamkajšnja Narodna skupština;

d) pet članov Jugoslovanskega odbora v Londonu, ki jih bo izbral plenum tega odbora.

3) Vladarska oblast pripade do določitve konstituante srbskemu prestolonasledniku Aleksandru, ki se naj imenuje Regent Države SHS. On naj po načelih parlamentarne vladavine imenuje novo vlado iz Državnega sveta.

4.) Državni svet SHS naj na prvem svojem sestanku določi provizorično državno zastavo, vojno in pomorsko, toda do priznanja te zastave naj se iz razlogov primernosti in sigurnosti zaščite pred tujo pohlepnostjo izobeša kot državna zastava Kraljevine Srbije.

5) Sedež vlade in »Državnega vijeća« bodi Sarajevo in tam naj se sestane tudi konstituenta.

6.) Ko se povrne red in mir v državo, bo vlada dolžna izvesti volitve v konstituento in to takoj potem tudi sklicati. Volilni red za konstituento bo odredil Državni svet.

7.) Vlada naj se takole sestavi; en ministrski predsednik, en minister za zunanje zadeve, en minister za notranje zadeve, en vojni minister, en minister za mornarico, en minister za finance, en minister za socialno skrbstvo, en minister za prosveto, en minister za narodno zdravje, en minister za prehrano in gospodarstvo, en minister za promet in pet, eventuelno sedem državnih tajnikov, ki bodo imeli pravico glasovanja v ministrskem svetu, in sicer: eden za Srbijo, eden za Hrvaško, eden za Slovenijo, eden za Bosno in Hercegovino, eden za Dalmacijo ter eventuelno eden za Črno goro in eden za Vojvodino.

8.) Državni tajniki so posredniki med državno vlado in deželnimi vladami v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu in Splitu, eventuelno v Cetinju in Novem sadu. Na čelu teh deželnih vlad stoje guvernerji (v Zagrebu ban), ki jih imenuje Regent. Začasno se pridrži obstoječa uprava in sedanji organi deželnih vlad, ki bodo vodile upravo posameznih dežel ter se ravnale po splošnih smernicah, ki jih bodo prejemale od državnih tajnikov dotične dežele (v sporazumu z dotičnim resornim ministrom). Za delovanje deželnih vlad je odgovoren Državni svet, državna vlada, ki ji je pridržano poleg splošnih navodil tudi nadzorstvo nad njimi. Zunanji, vojni, pomorski in državni posli so izvzeti iz delokroga deželnih vlad in se pridružujejo izključno državni vladi.

III. Ko predstavništvi kraljevine Srbije in Črne gore ter Narodno vijeće SHS sklenejo zedinjenje in odobre pogoje pod točko II. bo Regent sklical Državni

svet ter sestavil prvo državno vlado« (Prepeluh 1987: 169–171; Perovšek 1998: 135–136; Zečević 1977: 167).

Slovenska ljudska stranka je predlog zavrnila in spet izrecno poudarila, da je za republiško obliko vladavine, ker le v njej vidi možnost za demokratično državo. Predlog je zavrnila, ker je nasprotoval osnovnim demokratičnim načelom. Zavzemali so se za to, da si slovensko ljudstvo samo določi bodoči položaj v skupni državi. Začasno ureditev države pa naj bi skupaj sprejeli Slovenci, Hrvati in Srbi kot enakopravne enote v pogajanjih. Jugoslovanska demokratska stranka je bila nad predlogom navdušena. Prišla je do zaključka, »da je predlog dalmatinske zemaljske vlade v vsakem oziru utemeljen in da je edino v njem iskati rešitve iz sedanjih težavnih razmer.« (Pleterski 1998:137) V Jugoslovanski socialdemokratski stranki so prav tako nasprotovali ureditvi nove države po dalmatinskem predlogu. J. Brejc in A. Kristan sta na seji Narodne vlade opozarjala na nevarnost diktature in absolutizma. Člani Jugoslovanske demokratske stranke pa so dejali, »da glasujejo za načrt, ki zahteva monarhijo samo zaradi tega, ker mislijo, da ni drugega izhoda iz našega težavnega položaja, v katerem se nahajamo, bodisi z ozirom na zunanje zadeve, bodisi v notranjosti radi pomanjkanja denarja in živil.«(Pleterski 1998: 137-139) Narodna vlada ni glasovala o predlogu Pokrajinske vlade za Dalmacijo, temveč naj bi vsi člani Narodne vlade, ki so bili sočasno tudi člani Narodnega vijeća SHS, izrekli o tem na napovedani seji vijeća v Zagrebu. (Zečević 1977: 171)

Prepeluh (1987:141) pravi, da se je ob obravnavanju predloga Pokrajinske vlade za Dalmacijo »pokazala vsa nacionalno-politična siromaščina vseh treh tedanjih političnih strank, ki so dejansko zastopale narod. Vsakdo je mislil in se izražal previdno in po svoje, boječ se, da bi ga bližnji dogodki ne osmešili. Nihče ni imel poguma, vzeti nase kakršnokoli odločitev. Pokazalo se je, da je bilo skupno in enotno gledanje Slovencev na tako važen predmet, kakor je lastna državnost, nemogoče, da so zelo podrejena strankarska vprašanja dojemali v tem odločilnem trenutku za važnejša in da niso bili sposobni dati na konkretni dalmatinski predlog konkretnega in jasnega odgovora. Spominjam se prav živo, kako so tisti akt prekladali z ene mize na drugo, vsem je bil odveč, nihče ni vedel, kaj in kako bi. Ali naj se izvrši združitev s kraljevino Srbijo, zakaj, kdaj in

kako? Ali pa naj se morda organizira skupna jugoslovanska država najprej samo na teritoriju bivše monarhije ter se uvedejo pogajanja s srbsko kraljevino pozneje, kdaj, zakaj in v kateri smeri? Ali naj se morda najprej organizira samostojna slovenska država poleg hrvaške in kakšen bodi medsebojni odnos med obema in obeh do srbske? Kaj naj bi rekli ali storili v zvezi s samostojno reško državo, ki bi morala nastati zaradi sporazuma med velesilami? Nikogar ni bilo, ki bi si upal odločno odgovoriti na takšna in podobna vprašanja, čeprav jih je zastavljala nesigurna doba državnega poroda in novega državnega organiziranja južnih Slovanov. Naloga je bila namreč težka, saj so mnogi 'odličniki' natihoma še vedno dvomili, da smo tako rekoč katoliški Slovenci zares in za vedno odpadli od Avstrije in njenega cesarja, katerega slika je v marsikateri hiši visela še vedno na vidnem prostoru.«

Na Slovenskem je bilo v tem času še vedno slišati mnenja proti združitvi s Kraljevino Srbijo. Predstavnik Jugoslovanske socialdemokratske stranke, Anton Štebi, je pisal: »Izgleda, kakor, da bi ne bilo v narodno-političnem oziru nikakršnih pomislekov glede ozemlja, ki naj tvori jugoslovansko državo. Površni odgovor bi bil: vse kar prištevamo jugoslovanskemu jezikovnemu deblu, spada v okvir te države. A tako le izgleda, to je le idealen okvir. V resnici pridejo v tem oziru v poštev moči, zaradi katerih ni mogoče združiti posameznih vej v idealno enoto... Danes še nočemo pojasniti in uvideti te resnice, ker se bojimo, da bi pri tem spoznanju trpelo naše stremljenje po najširšem ujedinjenju. A gotovo je, da pride po kratkem času skupnega življenja med Slovenci, Hrvati in Srbi do notranjepolitičnih bojev, mogoče do srditejših, kakor so le kdaj bili npr. med nami in Nemci... Plemenske različnosti so energetične sile, ki se do danes niso še prav nič izenačile, zato ni upravičeno pričakovanje, da bo bodočnost očiščena narodnih bojev ... K jugoslovanskemu narodu štejemo Slovence, Hrvate in Srbe iz monarhije, Srbe iz obeh kraljevin, Bolgare in Makedonce. Ti deli morajo postati eno telo, pravi idealist. Dejansko pa je to združenje nemogoče, ker kljub enotnemu jeziku zijajo nepremostljivi prepadi med posameznimi plemeni ... Tu naletimo naenkrat na dva svetova, na moči, ki se odbijajo, a ne vežejo ... Moje mnenje je, da je v interesu mirnega in naravnega razvoja države, da ostanejo Srbi onkraj Save, Donave in Drine zase v svoji hiši, v svojem gospodarstvu in le Srbi tokaj te naravne meje tvorijo del jugoslovanske

države, ker so tako pomešani med Hrvate, da jih ni mogoče izločiti iz tega telesa» (Prunk 1992: 213). Na nevarno združitev s Srbijo je opominjal tudi Šušteršič, ki je že v septembru pisal, »da po vsi svoji naravi in po vsi svoji zgodovinski preteklosti in po sedANJI svoji politični vzgoji Srb ne more biti in ne bo nikdar Jugoslovan, ampak samo Srb, Velesrb. Jugoslovan bo samo takrat, če bo gospod; če bo gospod nad Hrvati in Slovenci. /.../ Razloček za Slovence med sedanjostjo in bodočnostjo bo samo ta, da danes gospoduje Nemeč potem bo pa Srb« (v Perovšek 1988:140–141). Teh opozoril politiki niso upoštevali, saj je v slovenski politiki prevladovala močna in splošna težnja po združitvi v novo državo.

4.1.1 BOJ ZA SLOVENSKE MEJE

Ves neposreden boj za obrambo nacionalnih meja novembra 1918 je Slovenija vodila sama. V času brezvladja ob razpadu Avstro-Ogrske in po nastanku Države Slovencev, Hrvatov in Srbov sta si oblast na Štajerskem lastila Nemška Avstrija in Država SHS. Slovenski narodni svet za Štajersko je 31. oktobra pooblastil majorja Rudolfa Maistra, da z vojniki prevzame Maribor in vso vojsko v severovzhodni Sloveniji. 1. novembra je v imenu nove države prevzel vojaško oblast v Mariboru in okolici. Še isti dan so ga imenovali za generala. Izvedel je mobilizacijo in zasedel Maribor ter z vojsko prodril na sever od Šentilja do Špilj in naprej proti vzhodu do Radgone. To ozemlje je s hitro in uspešno akcijo v prelomnem obdobju priključil k Državi SHS. (Prunk 2002: 93; Nešović in Prunk 1993: 54)

Več težav so Slovenci imeli z vzpostavitvijo ostalih mej. Na Koroškem so bile slovenske vojaške sile prešibke, da bi lahko zaustavile nemško vojsko. Slovenske čete so sredi novembra zasedle Borovlje. Z vojaškim svetom iz Celovca so se sporazumeli, da bo razmejitvena črta med slovenskimi in nemškimi vojaškimi enotami tekla po Dravi. To pa je trajalo le kratek čas. Nemci so izrabili neodločnost vlade v Ljubljani, ki Malgaju ni poslala novih enot, ter konec decembra zasedli Koroško do Karavank. Maja leta 1919 je na Koroško svojo vojsko poslala vlada v Beogradu, vendar je bilo že prepozno. Slovenci

smo Koroško dokončno izgubili po plebiscitu 10. oktobra 1920. (Prunk 2002: 93; Nešović in Prunk 1993: 54)

Mejo z Avstrijo so Slovenci reševali vojaško in politično, medtem, ko je bila meja z Italijo določena po dolgotrajnih diplomatskih pogajanjih. Italijani so novembra 1918 po premirju med vojsko antante in vojsko Avstro-Ogrske zasedli velik del slovenskega ozemlja, ki jim je pripadal po Londonskem paktu. Prodrli so vse do Vrhnike, zasedli so celo Primorsko, Notranjsko do Snežnika, Planine, Žirov in južnih obronkov bohinjskih hribov. Država SHS ni imela primerne vojske, da bi jih ustavila, zato so pridobili srbskega podpolkovnika Švabiča, ki je v Vrhniki zaustavil Italijane. Meja je bila po burnih pogajanjih načrtovana šele 12. 11. 1920. Potekala je po črti: Peč, Triglav, Porezen, Blegoš, Hotedrščica, Planina, Javorniki, Snežnik, Kvarnerski zaliv. (Nešović in Prunk 1993: 55; Prunk 2002: 93)

Štajerski pokrajinski odbor je že septembra leta 1918 zahteval rešitev prekmurskega vprašanja. Prekmurje je bilo zelo razgibano, pojavljalo se je močno uporniško in boljševiško gibanje. Formalno je to ozemlje po razpadu monarhije pripadlo ogrskemu delu. Februarja 1919 je jugoslovanska delegacija predlagala vzpostavitev meje takole: do reke Rabe, nato po Rabi do vzhodno od ŠT. Gotharda, po črti proti jugu od vasi Krča, po razvodju med Ledavo in črto Krka–Ledava–Mura. Mirovna konferenca je s tem soglašala v kolikor Prekmurje osvobodijo pred boljševistično nevarnostjo, niso pa dovolili zasesti Porabja. (Mikuž 1979: 619)

Država Slovencev, Hrvatov in Srbov je tako izgubila velik del ozemlja, ker ni bila mednarodno priznana s strani zavezniških in pridruženih držav, čeprav je takrat že obstajala. Med prvimi je Državi SHS samostojnost priznala Avstrija na čelu s cesarjem, ki je tudi ukazal predati avstro-ogrsko vojno mornarico Narodnemu vijeću v Zagrebu. (Perovšek 1998: 69)

4.2 ŽENEVSKA KONFERENCA

Kljub burnemu političnemu dogajanju na koncu oktobra in v začetku novembra dr. Korošca ni bilo v domovini. Na pobudo Žerjava in po nalogu Narodnega vijeća je namreč odpotoval v Švico. V širokih stikih z jugoslovanskimi in tujimi politikami, diplomati, časnikarji in drugimi poskušal dokopati do informacij o političnem položaju v Evropi, o stališču velesil do usode monarhije in predvsem o jugoslovanskem vprašanju v okvirih politike srbske vlade in jugoslovanskega odbora.

Prepeluh (1987: 130–131) pravi, da je za našo politično zgodovino pomembna naslednja izjava Pašića, ki je bila objavljena 25. oktobra 1918: »Srbska vlada se opira na 'Krfsko deklaracijo' iz l. 1917. Nikoli nismo zasledovali imperialistične politike in tega tudi v bodoče ne nameravamo. Srbski narod je zastavil vse, da se sam reši imperializma Avstro-Ogrske. Srbi ne želimo v bodoči kraljevini SHS zavzeti hegemonističnega stališča. Slovesno izjavljam, da smatra Srbija za svojo nacionalno dolžnost osvoboditi Srbe, Hrvate in Slovence. Osvobojeni bodo imeli pravico do samoodločbe, upravičeni bodo imeli pravico, da se izjasnijo, ali se hočejo pridružiti Srbiji v smislu krfske deklaracije ali pa hočejo ustanoviti samostojne države. Ne dopuščamo, da bi se kakorkoli omejila pravica samoodločbe Hrvatom in Slovincem. Tudi na krfski izjavi ne bomo vztrajali, ako ne ustreza njihovim željam.«

Dr. Korošec se je sestal s srbskim veleposlanikom v Bernu. Ob tej priložnosti je Korošec izrazil željo, da bi se čimprej sestal s Pašićem in Trumbićem. Soglašal je s stališčem srbske vlade o jugoslovanski združitvi in posebej z mnenjem, da je treba najprej ustanoviti državo in se potem dogovoriti o drugem. Izjavil je da je Krfska deklaracija osnova za zedinjenje, podpiral je ustanovitev monarhične državne tvorbe. (Zečević 1977: 142)

Te Koroščeve izjave so se bistveno ločile od zamisli glede načina jugoslovanskega zedinjenja, ki jih je propagirala Slovenska ljudska stranka v

Sloveniji. Ustanovitev Države SHS je bila v znamenju republikanskih gesel, zavzemali so se za svobodno, federativno jugoslovansko republiko.

Pogovori dr. Korošca in Žerjava so se pred prihodom Trumbića in Pasića vrteli predvsem okrog gospodarskih in finančnih vprašanj o Srbiji in Črni gori, želela pa sta spoznati tudi položaj Srbije v skupni državi, notranjepolitične zadeve v Srbiji, politične stranke, krfsko deklaracijo ter Trumbićevo stališče do bodoče monarhije. O sodelovanju in zedinjenju jugoslovanskih narodov sta obrazložila naslednje: »(Onadva) stojita na gledišču enotnosti nacije in enotnosti vodstva narodnostne politike do tujine...; smatrata, da bi morali ustanoviti odbor ali komisijo, sestavljeno iz odposlancev Narodnega vijeća v Zagrebu, Jugoslovanskega odbora in Kraljevine Srbije, eventuelno tudi Črne gore, če bi ta privolila. Ta odbor ne bi pomenil niti ukinitve vlade Srbije, ki bi nadaljevala svoje delovanje, niti Jugoslovanskega odbora, ki bi ostal dalje za propagando« (v Zečević 1977: 144).

Zečević (1977: 144) prve izjave dr. Korošca, ki jih je dal srbskim politikom označuje kot »politično tavanje«, ki je bilo posledica nepoznavanja političnih razmer v krogih srbske vlade in Jugoslovanskega odbora. Opustil je programske zasnove Slovenske ljudske stranke in Jugoslovanskega kluba, za katere se je dolgo in vztrajno boril. Vendar pa je prav kmalu spoznal resnico o sporu med Trumbićem in Pašićem ter njun pogled na jugoslovansko zedinjenje ter se vrnil k svojim političnim stališčem in sprožil svojo politiko.

Prihod dr. Korošca v Švico je zbudil veliko zanimanja tako pri Pasiću in Srbski vladi kot pri Trumbiću in Jugoslovanskem odboru. Kmalu je prejel pismo v katerem mu je Trumbić, ki je hotel pridobiti Narodno vijeće na svojo stran, pojasnil spor med Jugoslovanskim odborom in srbsko vlado ter prikazal Pašića in srbsko vlado v najtemnejši luči. Korošec se je odločil, da se bo v Ženevi sestal z vsakim posebej.

Dr. Korošec je bil mnenja, da je s pooblastilom Narodnega vijeća edini uradni predstavnik, ki Jugoslovane lahko zastopa na mirovnih pogajanjih, iz avstro-ogrsko monarhije, čeprav vlada ni bila priznana. Kaj kmalu pa je prišel do

ugotovitve, da se bo moral za to mesto boriti s Trumbićem kot predsednikom Jugoslovanskega odbora. Dr. Korošec se je zavedal svojega pravno in politično močnejšega položaja, vendar je potreboval Trumbićeve zveze, ki si jih je le-ta pridobil med vojno. (Zečević 1977: 147–148)

V okviru Ženevske konference je bil dr. Korošec vpliven in dejaven, vendar ne odločilen politični dejavnik za njen izid. V dvoboju med Pašićem in Trumbićem je vse bolj podpiral slednjega. Pomemben dejavnik pri razvoju dogodkov je tudi dejstvo, da dr. Korošec ves čas ni imel stikov ne s Slovensko ljudsko stranko, ne z Narodnim svetom, ne z Narodnim vijećem. Zečević (1977: 150) pravi da so Korošca nalašč pustili osamljenega, »prepreke pa sta – kot kaže – postavljala Pašićeva vladajoča garnitura in Pribićević, v kasnejši fazi pa oba skupaj in v dogovoru«. Tako so bili njegovi nastopi in akcije v zvezi z ustvarjanjem skupne jugoslovanske države in vlade predvsem posledica njegovih lastnih pogledov, političnih ocen položaja, želja in ambicij. Dr. Korošec je na svojih pogajanjih dosegel to, da je Srbija na čelu s Pašićem priznala Narodno vijeće, ter da bo v imenu srbske vlade zaprosil zavezniške in nevtralne države, da bodo tudi one priznale Narodno vijeće za legitimno vlado Države SHS ter jugoslovanske prostovoljce za vojskujočo se stranko. Pašić je zavezniškim vladam res priporočil vse tri Koroščeve zadeve, sam pa je v imenu srbske vlade sprejel le prvo, to je priznanje Narodnega vijeća kot legitimne vlade, ni pa priznal Države SHS.

Na ženevski konferenci so predvideli vzpostavitev dvanajstčlanske vlade s sedežem v Parizu. Dogovorjeno je bilo, da bosta člane skupne vlade imenovala srbska vlada in Narodno vijeće SHS, eno mesto pa naj bi prihranili za predstavnika Črne gore, če bi pristopila v novo državo. Sprejeli so sklep, da naj bi se vlada samostojno konstituirala, v njeno pristojnost pa bi sodile zunanja politika, vojska in vojna mornarica, priprave za ustavodajno skupščino in ekonomsko-finančne zadeve. Člani skupne vlade, ki bi jih imenovala srbska vlada, bi prisegli kralju Petru Karadjordjeviću, delegirani ministri Narodnega vijeća pa dr. Korošču. Predvideno je bilo tudi, da bi skupna vlada izvolila svojega predsednika in ministra za zunanje zadeve, na svojem ozemlju pa naj bi Narodno vijeće in srbska vlada imela svojo, avtonomno oblast. Nova skupna

država naj bi bila tako urejena federativno. (Zečević 1977: 152, Perovšek 1998: 73)

9. novembra 1918 so predstavniki vlade Kraljevine Srbije in skupščinskih političnih skupin, Narodnega vijeća SHS in Jugoslovanskega odbora izdali deklaracijo, s katero so opravili zedinjenje jugoslovanskih narodov v skupno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev in določili način upravljanja te države do sprejetja ustave. Ženevska deklaracija je poudarila načelo pravice narodov do samoopredelitve in ni določila bodoče ureditve države, temveč je to prepustila veliki narodni skupščini, ki jo bodo Srbi, Hrvati in Slovenci izvolili na občih, enakih, neposrednih in tajnih volitvah. Neposredno po konferenci pa se je razmerje sil med Narodnim vijećem in Jugoslovanskim odborom na eni strani in srbskimi vladajočimi krogi na drugi strani spremenilo v prid slednjih. Jugoslovanski odbor je hitro začel izgubljati svoj vpliv in moč, člani hrvatsko-srbske koalicije Narodnega vijeća so zahtevali njegovo ukinitve. V Narodnem vijeću se je izražala vse večja neenotnost in osamitev slovenskih in hrvaških strank, krepila pa se je moč srbsko-hrvaške koalicije s Pribičevićem na čelu. Koalicija je v tem obdobju aktivno podpirala srbsko vlado v njeni politiki o oblikovanju nove države in razveljavljanju ženevskega sporazuma. Ves čas so skušali speljati združitev na podlagi prvotnega srbskega programa. Uradna srbska vlada s Petrom Karadjordjevićem na čelu je namreč že od vsega začetka zavračala ženevski sporazum. (Zečević 1977: 151–157, Perovšek 1998: 73)

Ženevski sporazum je tako propadel, še preden je bil uresničen katerikoli od njegovih sklepov. Pašić je sestavil novo koalicijsko vlado, Pribičević je pritrnil Srbom in jim poslal brzojavko, da dr. Korošec ni imel pooblastil, da bi se pogovarjal o sestavi skupne vlade, temveč naj bi se le seznanil s trenutnim mednarodnim položajem. (Zečević 1977: 158–159)

4.3 ZDRUŽEVANJE S KRALJEVINO SRBIJO

23. in 24. novembra je potekala seja osrednjega odbora Narodnega vijeća, na kateri se je oblikovala skupna odločitev o zedinjenju Države SHS v jugoslovansko državo. Na plenarni seji osrednjega odbora je bilo predstavljenih šest predlogov:

1. **Predlog deželne vlade za Dalmacijo** (predstavljen v poglavju Slovenci v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov);
2. **Predlog dr. E. Lukinića, Bosanca Vojislava Šole, Dalmatinca Iva Krstelja in Slovenca dr. Vekoslava Kukovca:** »Zaradi preciziranja mednarodnega položaja in zaradi notranje konsolidacije mislimo, da je nujno potrebno za našo mlado državo napraviti sledeči zaključek: 1.) Proglašaja se popolno zedinjenje vsega jugoslovanskega teritorija bivše Avstro-Ogrske monarhije s kraljevino Srbijo in Črno goro. Da se to izreče in da se more zedinjenje tudi resnično izvesti ter pripravi konstituantno, ki naj dokončno sklepa o ustroju države, naj se čimprej sestavi vlada iz predstavnikov kraljevine Srbije in Črne gore ter Narodnega vijeća SHS. 3.) Temelj za pregovore o posameznostih tvori Krfski pakt in predlog dalmatinske vlade. Da se sestava vlade čimprej uredi, se predsedništvu naroča, naj takoj stopi v osebni stik s srbsko vlado v Beogradu in z njo uredi to sestavo, nakar se takoj po vrnitvi iz Beograda skliče osrednji odbor Narodnega vijeća, da dogovor odobri.«
3. **Predlog Dalmatinca dr. Grge Andjelinovića, slovenskih klerikalcev in nekaterih Hrvatov:** »I. Narodno vijeće SHS na temelju svojih dosedanjih sklepov in po svojem prepričanju izjavlja popolno pripravljenost, da s Srbijo in Črno goro ustvari enotno državo vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev na vsem njihovem etnografskem ozemlju. II. Narodno vijeće SHS hoče, da se za skupne posle začasno sestavi skupna zakonodaja za vse naše narodno ozemlje na čelu popolne enakopravnosti vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev. III. Narodno vijeće SHS se ne smatra za opravičeno, da samo kot predstavništvo enega dela vsega naroda sestavi vlado za vsa tri plemena v Državi SHS ter v Srbiji in Črni gori. Zato temeljem načela plemenske enakopravnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev izvoli delegate, ki se naj zaradi sestave skupne vlade takoj prično pogajati z opolnomočenimi predstavitelji srbskega naroda, vendar naj izključijo pri tem vsako majorizacijo.

Rezultat tega dela bo predložila delegacija plenumu narodnega viječa v odobrenje.«

- 4. Predlog Stjepana Radiča:** »Etnično edini, s historičnim, kulturnim in političnim razvojem pa na tri plemena razdeljeni narod Slovencev, Hrvatov in Srbov ustvarja na temelju narodne enotnosti in narodno plemenske enakopravnosti skupno zvezno državo na vsem etničnem področju in to z naslednjo začasno ureditvijo: 1. Vrhovno oblast v skupni zvezni državi imajo trije regenti in to srbski prestolonaslednik, hrvaški ban in predsednik Slovenskega narodnega sveta. 2. Regenti imenujejo skupno zvezno vlado, ki ima tri ministre: za zunanje zadeve, za ljudsko prehrano in za narodno obrambo. 3. To skupno zvezno ministrstvo je odgovorno narodnemu in vrhovnemu svetu Slovencev, Hrvatov in Srbov, vanj pa izvolijo srbska Narodna skupščina, hrvaški državni sabor in slovenski Narodni svet vsak po 10 članov, bosanski sabor 4 člane, črnogorska skupščina in dalmatinski deželni zbor po dva člana, Vojvodina in Istra tudi po dva. Za vse posle, ki niso izrecno pridržani skupni zvezni vladi, obstoje državne avtonomne vlade za Slovenijo, za Hrvaško, za Srbijo in Črno goro ter pokrajinske vlade za Bosno in Hercegovino, Dalmacijo in Vojvodino. Državne, oziroma avtonomne pokrajinske vlade so odgovorne svojim saborom, narodnim skupščinam in narodnim vijećem takole: slovenska slovenskemu Narodnemu svetu, hrvaška hrvaškemu saboru, srbska vlada srbski Narodni skupštini, bosanska vlada bosanskemu, dalmatinska dalmatinskemu zboru, vojvodinska vlada pa Narodnemu vijeću za Vojvodino.«
- 5. Predlog socialistov:** »Mi uvidevamo, da zunanji in notranji politični položaj naroda SHS brezpogojno zahteva enoten skupni začasni parlament, enotno vrhovno oblast in skupno vlado. Toda kot načelni pristaši republikanske vladavine izjavljamo, da ne moremo glasovati za to, da bi se vladarska oblast, četudi samo začasno, do določbe konstituante poverila članu katerekoli dinastije, temveč samo za to, da se vrhovna oblast do tega dne poveri tričlanskemu direktoriju, ki ga bo izvolil državni svet SHS. V smislu našega nazora, da more edino konstituanta odločiti o državni obliki države SHS in da mora biti konstituanta pravi in popolni izraz težnje vseh slojev in vseh političnih struj našega naroda,

zahtevamo, da se zjamči na vsem ozemlju države SHS popolna svoboda političnega delovanja strankam kot posameznikom v političnih, gospodarskih in socialnih načelih in da se volitve v konstituinto izvedejo na osnovi splošnega, enakega, direktnega in tajnega glasovanja, z zaščito manjšin, za vse moške in ženske državljane, ki so dopolnili 20. leto. S to omejitvijo sprejemamo predlog dalmatinske deželne vlade kot podlago za specialno debato.«

- 6. Predlog dr. A. Tresića-Pavičića:** »I. Odobrava in osvaja se Krfska deklaracija. II. Osrednji odbor Narodnega vijeća SHS odide takoj v Beograd, da skupaj s srbsko vlado izbere skupno vlado za ves etnični teritorij naroda SHS. Tako izvoljena vlada bo vodila vse posle, dokler je ne zamenja vlada, izbrana iz konstituante.« (Prepeluh 1987: 171-175)

Slovenske politične stranke so ravnale v skladu s svojimi narodnopolitičnimi načrti. Jugoslovanska demokratska stranka se je postavila na stran hrvaško-srbske koalicije s Pribičevićem na čelu, ki je od sklenitve ženevskega sporazuma podpiral srbsko vlado »v njeni politiki, metodah in poteh za oblikovanje jugoslovanske države« (Perovšek 1998: 141). Pribičević je na seji zagovarjal unitarizem, centralizem in monarhijo in od Narodnega vijeća zahteval čimprejšnje sprejetje sklepa o zedinjenju s Kraljevino Srbijo in Črno Goro. Predstavniki Jugoslovanske demokratične stranke so mu pritrdili in svoje strinjanje s tem poudarili z nevarnostjo italijanske okupacije, nemirov v državi in možnostjo Habsburške restavracije. Slovenska ljudska stranka in Jugoslovanska socialdemokratska stranka sta nastopili s strankami, ki so nasprotovale hitremu zedinjenju brez določitve temeljnih načel zedinjenja. Slovenska ljudska stranka je pripravila predlog o postopku združitve, program pa so umaknili in se pridružili Hrvaški stranki prava, ki je poudarjala, da je treba počakati na poročila Jugoslovanskega odbora in Trumbića ter dr. Korošca, preden bi se odločili o zedinjenju.

Debata v Narodnem vijeću je bila burna. Bilo je opazno, da je večina za zedinjenje s Kraljevino Srbijo, hkrati pa so uvideli, da je treba počakati še na Jugoslovanski odbor v Londonu in na narodne odposlance Narodnega vijeća, ki so se mudili v tujini. Večina predstavnikov je izrekla večje ali manjše zadržke,

ker so se bali srbske hegemonije v bodoči jugoslovanski državi. (Prepeluh 1986: 181)

Na seji so na pobudo Dalmatinca dr. Smodlaka izvolili odbor sedmerice, ki naj bi preučil vse predloge in sestavil skupnega v imenu Narodnega vijeća. V tem odboru je bil le eden Slovenec, predstavnik Slovenske ljudske stranke Izidor Cankar. Poleg njega so bili v odboru še: dr. Ante Pavelič, Svetozar Pribičević, dr. Smodlaka, Vilijem Bukšeg, Hamid Svrgo in dr. Drinković. Predložili so naslednji sklep: »Narodno vijeće SHS, skladno s svojimi dosedanjimi sklepi in izjavo vlade kraljevine Srbije, proglašá zedinjenje Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, osnovano na celotnem neprekinjenem jugoslovanskem ozemlju bivše Avstro-Ogrske monarhije s kraljevinama Srbijo in Črno goro v edinstveno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov ter izvoli odbor 28 oseb, imajočih polno moč, da v sporazumu z vlado kraljevine Srbije in s predstavniki vseh političnih strank v Srbiji in Črni gori nemudoma izvedejo organizacijo edinstvene države v smislu priloženih zapiskov. Tozadevne zaključke bo ratificiral na svojem prvem sestanku Državni svet, ki mu bodo pripadali poleg predstavnikov Srbije in Črne gore vsi člani narodnega vijeća v Zagrebu in nekateri predstavniki Jugoslovanskega odbora /.../« (Prepeluh 1987: 182–183). V delegaciji so bili štiri slovenski predstavniki: dr. Korošec, Izidor Cankar, dr. Albert Kramer in Anton Kristan. Delegati so dobili tudi posebna navodila: »1. Končno organizacijo nove države more odrediti samo vseobča narodna ustavodajna skupščina vsega zedinjenega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev z **dvotretjinsko večino glasov**. Konstituenta se mora sestati najkasneje šest mesecev po sklepu miru. Izrecno se pridrži konstituenti pravica, da sprejme: a) ustavo; tu se razume zlasti državna oblika (monarhija ali republika), notranji državni ustroj in državljske pravice; b) državno zastavo in c) sedež državne vlade in drugih državnih vrhovnih organov. 2. Do sestanka konstituante bo Državni svet provizorično vršil zakonodajno oblast. Državnemu svetu naj pripadajo: a) vsi člani Narodnega vijeća v Zagrebu, ki se spopolnijo s petimi člani Jugoslovanskega odbora v Londonu; b) primerno število predstavnikov kraljevine Srbije, ki jih bo določila njena Narodna skupščina v dogovoru s tamkajšnjimi političnimi strankami; c) primerno število predstavnikov Črne gore, ki jih bo določila njena Narodna skupščina. 3. Državni svet bo na svojem prvem sestanku določil začasno

državno in pomorsko zastavo. 4. Vladarsko oblast bo vršil do odločitve konstituante kralj Srbije, odnosno prestolonaslednik Aleksander kot regent države Srbov, Hrvatov in Slovencev. Regent ni odgovoren Državnemu svetu. On položi prisego pred Državnim svetom. Po načelih parlamentarne vladavine bo imenoval vlado, ki bo uživala zaupanje Državnega sveta. Ima pravico zakonodajne iniciative in sankcije. Državni svet se more odgoditi samo, če sam tako odredi, in se pred sestankom konstituante ne more razpustiti. 5. Provizorni sedež državne vlade in Državnega sveta se bo sporazumno določil. 6. Državni svet je dolžan izvesti volitve v konstituantu in jo takoj sklicati. Volilni red za konstituantu bo opredelil Državni svet na temelju splošne, direktne, poročne in tajne volilne pravice z zastopstvom manjšin. 7. Državna vlada, odgovorna Državnemu svetu, bo vodila državne posle ter bo sestavljena takole: ministrski predsednik, minister za vse državne uprave in sedem državnih tajnikov, ki bodo imeli glas in sedež v ministrskem svetu ter bo zastopal eden Srbijo, eden Hrvatsko in Slavonijo, eden Bosno in Hercegovino, eden Slovenijo, eden Dalmacijo, eden Črno Goro in končno eden Bačko, Banat in Baranjo. Državni tajniki bodo zastopali interese svoje dežele v državni vladi in ji izročili predloge deželnih vlad, pazeč pri tem, da ti predlogi ne bodo kršili ne obstoječih zakonov ne državnih interesov. 8. Iz delokroga deželnih odnosov pokrajinskih vlad so izvzeti zunanji, vojni, pomorski, državno finančni posli ter pošta in brzojav ter so priključeni izključno le državni vladi. Vse ostale posle bodo upravljale deželne odnosno pokrajinske vlade v avtonomnem delokrogu po navodilih in pod nadzorstvom državne vlade. 9. V avtonomnih poslih bodo vršili nadzorstvo nad deželnimi vladami deželni zbori (sabori) odnosno pokrajinski sveti, ki se sestavijo po dogovoru med strankami dotične pokrajine. Če se sporazum ne bo dosegel, bo odločil Državni svet. Na čelu pokrajinskih vlad bodo predsedniki, v Zagrebu pa ban, ki jih bo imenoval vladar odnosno regent na predlog deželnega zbora odnosno pokrajinskega sveta. 10. Deželnim vladam bo potrebna finančna sredstva dajala državna vlada v okviru državnega proračuna, sprejetega od državnega sveta. 11. Vsi dosedanji zakoni in drugi predpisi, ravno tako sodna organizacija in dosedanji upravni sistem in dosedanji organi deželnih vlad ostanejo v veljavi in na mestu« (Prepeluh 1987: 183–186).

Predlog ni bil v skladu z željami Slovenske ljudske stranke. Pogačnik ga je komentiral takole: »Ta načela ne odgovarjajo popolnoma našim željam. Zavarujmo se proti temu, da bi ta sklep napravil prejudic za delo konstituante. Zlasti bi bilo tudi potrebno, da se plenum Narodnega vijeća bavi z današnjo dalekosežno akcijo. A brez zatajevanja in discipline ni uspehov, še manj trdnih državnih temeljev. Zato izjavljam: Provizorična uredba je nujno potrebna in naš jugoslovanski narod izide čim prej iz sedanjih zgodovinskih kritičnih momentov k plodonosnemu delu za svojo politično, gospodarsko in posvetno veličino. Zato bomo v imenu Slovenske ljudske stranke glasovali za predloženi načrt«. (Zečević 1977: 174) Socialisti so se izrazili proti točki, ki govori o regentstvu države SHS, »ker s tem nastaja nekak prejudic za bodočo monarhično uredbo države« (v Prepeluh 1987: 187). Po glasovanju sta bila predlog in navodila sprejeta z večino. Tako je Svetozar Prbičević s svojo skupino dosegel uspeh.

25. novembra je vodstvo Slovenske ljudske stranke sprejelo novico, da ženevski sporazum ne velja, ter da je za nadaljnje zedinjenje odločilen sklep Narodnega vijeća.

V tem času je dr. Korošec poskušal priti nazaj v Slovenijo. Na srbskem veleposlaništvu mu niso hoteli dati vizumov, ki jih je potreboval za vrnitev. Srbska vlada je namreč po ženevskih pogajanjih do Dr. Korošca zavzela neugodno stališče. Srbi so namreč obtoževali Korošca in Jugoslovanski odbor, da so skušali Srbe, ki so živeli v avstro-ogrski monarhiji, ločiti od Srbije in jih opozarjali, da v kolikor ne bodo sprejeli srbskih pogojev, lahko »šli vsaksebi: Srbi s Srbi, Hrvati in Slovenci pa s Hrvati in Slovenci« (Zečević 1977: 176). Zečević pravi, da sta bila Korošec in Trumbić edini osebnosti, ki bi lahko vplivali na nadaljnji razvoj dogodkov v Narodnem vijeću. Korošec je vizume za potovanje dobil šele s posredovanjem francoske in britanske vlade. Potoval je čez Italijo, kjer je spet naletel na ovire in se v domovino preko Avstrije vrnil po usodnem 1. decembru. (Zečević 1977: 176–177)

27. novembra je v Beograd po odločitvi Prbičevića in njegovih privrženecv odpotovala izvoljena delegacija zaradi razglasitve zedinjenja. Delegacija naj bi potovala zjutraj, slovenski delegati pa so to izvedeli šele na dan odhoda.

Prepeluh (1987: 192) pravi »nihče ni vedel nič gotovega, toda poparjenost je bila velika. Ali so Slovence prezrli namenoma in jih oni v Zagrebu nočejo v novo državo? Nenadoma je oživel spomin na tiste, ki so trdili, da Slovenci zaradi svoje geografske lege ne sodijo v jugoslovansko državo, tudi če bi jo ustanovili. /.../ Morda pa so v Zagrebu izigrali le slovenske klerikalce? Toda tudi slovenski socialisti niso bili obveščeni ter so zato ostali doma radi ali neradi.« V Beograd so odpotovali naknadno. Na postanku v Zagrebu so jim predstavniki Hrvaške stranke prava povedali, da bodo sprejeli dinastijo. Slovenci so se tako znašli sami v opoziciji. Upali so, da se bosta pogajanj v Beogradu udeležila tudi Korošec in Trumbič. V Beograd so prispeli 30. novembra 1918. (Zečević 1977: 178)

5 SLOVENCİ V KRALJEVINI SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV

1. decembra 1918 je podpredsednik Narodnega vijeća, dr. Ante Pavelić v imenu delegacije osrednjega odbora prebral adresu narodnega vijeća SHS. In regent Aleksander Karadjordjević je v imenu kralja Petra I. razglasil nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pri tem je poudaril, da bo ostal zvest ustavnim, parlamentarnim in demokratičnim načelom, ki izvirajo iz splošne volilne pravice. (Balkovec 1992: 19–20)

Narodna vlada v Ljubljani je pozdravila združenje in poslala prestolonasledniku brzojavko: »Narodna vlada SHS v Ljubljani pozdravlja z iskrenim navdušenjem ujedinjenje vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev pod regentstvom Vaše Kraljeve visokosti. Načela svobode, bratstva in prave demokracije izražena in naglašena v proklamaciji Vaše Visokosti, so nam dragoceno poroštvo srečnega razvoja in lepe bodočnosti troedinega naroda. Še posebno vdano zahvalo si usojamo pa sporočati za blagohotne in tolažilne obljube najodločnejše branitve celega etnografskega ozemlja SHS, zlasti tudi na naši severni in zapadni meji, kjer naši bratje prenašajo sedaj po vsem štiriletnem vojnem trpljenju gorje neznosnega nasilstva okupacije. Živel jugoslovanski Trst! Živela jugoslovanska Goriška in Istra! Bog blagoslovi ujedinjeno Jugoslavijo! Bog čuvaj kralja Petra in regenta Aleksandra!« (v Zečević 1977: 182–183).

Bogo Grafenauer (1987: 53) pravi, »da nova kraljevina SHS ni bila plod dolgega načrtnega dela slovenskih strank, marveč bolj nenadnega, silnega čustvenega napora množice in njenih voditeljev, napora, ki ga je izredno ugodni položaj naravnost izzval.« Poleg tega pa pravi »Svobode, ki smo si jo sami pridobili nismo mogli sami varovati niti toliko časa, da bi se urejeno in enakopravno pogajali o združenju v eno državo. Prav tu je najbolj tragična točka zgodovinskega razvoja slovenskega osvobojenja.« (1987: 60)

3. decembra je Narodno vijeće dalo razglas, v katerem je naznanilo, da je prenehalo biti vrhovna in suverena oblast Države SHS na ozemlju bivše avstro-

ogrske države. »Od 1. decembra tvori naš celokupni narod slovensko-hrvatsko-srbsko državo pod regentstvom Njegovega kraljevskega Visočanstva prestolonaslednika Aleksandra.« (Prepeluh 1987: 198) Predsedstvo Narodnega vijeća je sporočilo, da se razglasi 1. december za državni praznik.

Slovenci so tako pristali v monarhiji, pod dinastijo Karadjordjevićev, kar je podpirala le ena slovenska stranka, Jugoslovanska demokratska stranka. Slovenske stranke so se znašle v popolnoma novih družbenih razmerah in političnih odnosih.

Slovenska ljudska stranka je imela največ izkušenj pri oblikovanju politik v državnem zboru Avstrije. Zečević (1977: 187) pravi, da si je stranka v dunajskem parlamentu »ustvarila prepričanje, da je za uresničenje političnih programov edina mogoča pot delovanje v parlamentu, temelječe na načelih meščanske demokracije«. Na začetku so upali, da bo ustavodajna skupščina notranje odnose v novi državi uredila z demokratično odločitvijo večine. Izkazalo pa se je, da se bodo morali na hitro prilagoditi novemu političnemu položaju. Problem voditeljev in članov Slovenske ljudske stranke je bil tudi v tem, da niso poznali tradicije, posebnosti in metod političnih razmer, večjega dela združenih jugoslovanskih pokrajin, zlasti Srbije. V novo politično okolje je stranka vstopila s slovesom klerikalne, konservativne, proavstrijsko in republikansko usmerjene stranke. Probleme pa je stranki povzročala tudi antipropaganda Jugoslovanske demokratske stranke. (Zečević 1977: 187–189) Jugoslovanska demokratska stranka je bila v ugodnejšem položaju. Nova država je bila namreč za liberalce priložnost, da bi z njeno pomočjo spremenili politične odnose v Sloveniji na škodo Slovenske ljudske stranke. V nasprotju z njimi pa jim tudi ni bilo potrebno iskati zaveznikov na novo, saj so bili že dalj časa tesno povezani s hrvaško-srbsko koalicijo s Pribičevićem na čelu. Jugoslovanska socialnodemokratska stranka, ki je bila pred vojno bolj kot druge stranke odvisna od teoretične misli v Evropi, je doživela politični razkol, predvsem zaradi »ministerializma svojih voditeljev in politike, ki se je prilagajala meščanskim interesom« (Perovšek 1996: 113). S tem je izgubila tudi podporo svojih privržencev.

Po prihodu dr. Antona Korošca v Beograd se je 3. decembra 1918 v Beogradu sestalo Narodno vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov. Na njem je predsedstvo Narodnega vijeća objavilo, da soglašša z regentstvom prestolonaslednika Aleksandra, ki bi moral sestaviti enotno vlado in poudarilo, da je s »tem aktom prenehala funkcija Narodnega vijeća kot najvišje suverene oblasti Države SHS na ozemlju bivše Avstro-Ogrske« (v Zečević 1977: 190).

Po vrnitvi predsednika srbske vlade Nikole Pašića v Beograd so začela posvetovanja med delegati Narodnega vijeća SHS in zastopniki srbske vlade glede vzpostavitve skupne vlade. Srbi so spet začeli aktualizirati Pašićevo misel, da bi nova vlada nastala z razširitvijo vlade Kraljevine Srbije s predstavniki Narodnega vijeća. Takšni rešitvi so nasprotovali ostali in jo onemogočili še pred neuradnimi posvetovanji. Uradna pogajanja o ustanovitvi nove jugoslovanske vlade so se pričela 12. decembra 1918. Od dvanajstih članov Narodnega vijeća, ki naj bi sodelovali na pogajanjih, so bili prisotni le trije: dr. Anton Korošec, Svetozar Pribičević in dr. Josip Smolaka. Temeljna vprašanja glede sestave vlade so bila določena že na predhodnih pogajanjih: vlado naj bi tako sestavljalo 18 ministrstev, vzpostavljena naj bi bila čim prej, predvsem zaradi zunanjepolitičnega položaja, mandatar nove vlade naj bi bil Nikola Pašić. Po burnih pogajanjih je bil Nikola Pašić potrjen za predsednika vlade, Ante Trumbić za ministra za zunanje zadeve in Svetozar Pribičević za ministra za notranje zadeve. Dr. Antonu Korošču so dodelili mesto podpredsednika vlade. (Zečević 1977: 197–198)

Vlada je bila oblikovana in Pašić je 15. decembra odnesel regentu Aleksandru vladno listo, da bi jo sprejel. Regent je ni hotel sprejeti in tako »povzročil krizo prve, uradno še neimenovane jugoslovanske vlade«. (Zečević 1977: 198) To naj bi storil, ker je bil nezadovoljen z imenovanjem Pašića za predsednika, ker ni bil zadovoljen z njegovim dotedanjim delom, predvsem s pogajanja okrog Ženevske deklaracije. »To dejanje regenta je pomenilo prvi resnejši udarec demokraciji in parlamentarizmu v komaj ustanovljeni skupni državi. Vendar takrat ni še nihče slutil, da je bil to šele prvi udarec v vrsti naslednjih« (Zečević 1977: 200). Za novega predsednika vlade so izvolili Stojana Protića. Vlada je

bila imenovana 20. decembra 1918, v primerjavi s prvo, pa je ta imela 20 ministrstev.

7. januarja 1919 je regent Aleksander izdal ukaz s katerim je razpustil narodne vlade na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Dalmaciji in Sloveniji. Nadomeščene so bile z uradniškimi deželnimi vladami z omejenimi pristojnostmi (pustili so štiri odseke: za notranje zadeve, prosveto, pravosodje in kmetijstvo), odgovorne pa so bile izključno centralni vladi v Beogradu. »Tako so odpravili še poslednje elemente slovenske državnosti, ustvarjene v boju za osvoboditev in zedinjenje« (Zečević 1977: 211).

Glavna naloga vlade v Beogradu je bila sprejem ustave. Do njenega sprejetja pa sta minili dve leti. (Balkovec 1992: 22) za to vidi vzrok v nesporazumih med vladajočimi nacionalnimi elitami glede centraliziranosti in enotnosti bodoče državne ureditve. Čeprav naj bi bilo to vprašanje rešeno že v Krfski deklaraciji, je bilo še vedno odprto. Rešeno je bilo šele 28. junija 1921, ko je bila s kvalificirano večino sprejeta Vidovdanska ustava, ki je uveljavila centralistično državno ureditev.

Janković (1983: 392) pravi, da verjetno jugoslovanska federacija, tudi če bi bila leta 1918 ustanovljena, ne bi obstajala veliko časa, ampak bi se preobrazila v unitarno državo ali pa federacijo s hegemonijo enega naroda.

»Ko so Slovenci stopili po razsulu leta 1918 v novi prostor, se dolgo niso znašli. S seboj so prinesli samo veliko hrepenenje po svobodi, politični, gospodarski in kulturni. Majhni programi, ki so jih postavljali v Avstriji, so izgubili svojo veljavo, ostala pa so samo gesla, sicer velika, toda v svoji neizdelanosti premedla, da bi mogla dati dovolj trdno oporo slovenskim pogledom ob vstopu v konstituinto, torej v času, ki je bil resnično zgodovinsko odločilen. Od treh elementov, ki so se združili leta 1918, smo bili Slovenci sicer kulturno najmočnejši, a politično najslabši.« (Grafenauer 1987: 86)

6 SLOVENSKO JAVNO MNENJE O PREHODU IZ AVSTRO-OGRSKE MONARHIJE V KRALJEVINO SHS

Leta 1998 sta bili v okviru ankete Slovenskega javnega mnenja anketirancem zastavljeni dve vprašanji povezani z letom 1918 in prehodom Slovencev iz avstro-ogrske monarhije v Kraljevino SHS:

1. Kaj menite, ali je bila vključitev Slovencev po razpadu Avstro-Ogrske v novonastalo jugoslovansko državo (kraljevino SHS) ...

- 1 - izraz volje slovenskega naroda in politike
- 2 - je bila to odločitev velikih sil
- 3 - kaj drugega
- 4 - ne vem

Na to vprašanje je 39,3 % anketirancev odgovorilo, da je bila to odločitev velikih sil, 28 % jih je odgovorilo z ne vem, 23,8 %, da je bil to izraz volje slovenskega naroda in politike. Da je bilo kaj drugega, pa je menilo 8,9 % anketirancev. (Toš 1999: 866)

2. Kaj menite, ali bi za Slovence bilo leta 1918 bolje, ...

- 1 - da bi ostali v Avstriji
- 2 - da bi ustanovili svojo državo
- 3 - da bi se združili samo s Hrvati
- 4 - Jugoslavija je bila takrat za Slovence najboljša izbira

Na to vprašanje je 41,5 % anketirancev odgovorilo, da bi bilo bolje, da smo ustanovili svojo državo, 24 % jih meni, da je bila Jugoslavija najboljša izbira, 14,3 % jih meni da bi bilo bolje če bi ostali v Avstriji, 1,6 % da bi se združili samo s Hrvati, 18,7 % jih je odgovorilo z ne vem. (Toš 1999: 66)

V raziskavi, ki sem jo naredila s pomočjo SPSS-a , sem ugotovila, da so mlajši anketiranci v večji meri trdili, da je bila vključitev Slovencev po razpadu Avstro-Ogrske v Kraljevino SHS izraz volje naroda, torej izraz volje Slovencev, starejši pa so v večji meri odgovarjali, da je bila ta odločitev velikih sil. Pri vseh starostnih kategorijah pa se je največ anketirancev odločilo za odgovor »vsiljeno od velikih sil«.

O tem kaj bi bilo za Slovence leta 1918 bolje, so starejši anketiranci v večji meri odgovarjali, da bi bilo bolje, da smo Slovenci ustanovili svojo državo. Mlajši anketiranci pa so se glede na druge razrede v večji meri odločali za združitev z južnimi Slovani. Glede na izobrazbo anketirancev sem ugotovila, da se s povečanjem izobrazbe manjša odstotek tistih, ki mislijo, da bi bilo bolje, da smo ustanovili svojo državo, raste pa odstotek tistih, ki mislijo, da je bila združitev z Jugoslovani najboljša rešitev. Z izobrazbo se manjša tudi delež tistih, ki mislijo, da bi morali ostati v Avstriji. Glede na narodnost anketirancev sem ugotovila, da so se pripadniki drugih narodov najpogosteje odločali za odgovor za združitev z južnimi Slovani, Slovenci pa za ustanovitev svoje države. Vzrok temu je najbrž tudi dejstvo, da je velika večina anketirancev drugih narodov »Južnoslovanov«. Glede na politično usmerjenost anketirancev pa sem ugotovila, da se levo usmerjeni anketiranci v večji meri v primerjavi z desno usmerjenimi opredeljujejo za povezavo z drugimi južnoslovanskimi narodi, medtem ko se desno usmerjeni v večji meri opredeljujejo za odgovora ostali v Avstriji in ustanovili svojo državo.

7 ZAKLJUČEK

Življenje Slovencev v avstro-ogrski monarhiji je ob koncu devetnajstega in na začetku 20. stoletja zaznamoval vse trši boj za ohranjanje slovenske kulture in jezika. Nemški imperializem je naraščal. Slovenci so se začeli povezovati z južnimi Slovani, ki so živeli v monarhiji. Rezultat tega povezovanja je bila majniška deklaracija Jugoslovanskega kluba, ki so jo podali na prvi seji parlamenta leta 1917. V njej so zahtevali zedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki živijo v okviru avstro-ogrške monarhije. Deklaracija je v vodilnih krogih monarhije naletela na odklonilna mnenja, na Slovenskem pa se je razvilo močno deklaracijsko gibanje v podporo deklaraciji, v katerem nekateri raziskovalci vidijo prvo slovensko samoodločbo.

Avgusta leta 1918 je bil ustanovljen Narodni svet za slovenske dežele in Istro. Z njegovo ustanovitvijo so slovenski politiki dokazali svojo voljo po ločitvi od Habsburške monarhije. Narodni svet je prevzel vodenje slovenskega osamosvojitvenega gibanja. V začetku oktobra je bilo na pobudo predvsem slovenskih politikov ustanovljeno Narodno vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov. 29. oktobra 1918 je bila hkrati v Ljubljani in Zagrebu razglašena ustanovitev samostojne republikansko urejene države, Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. V njej smo Slovenci dosegli lastno državnost. Perovšek pravi, da je bila Slovenija v državnopravnem pogledu federativno povezana z Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Že pred ustanovitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov pa je obstajala tudi možnost povezovanja s Kraljevino Srbijo in Črno goro, ki jo je začrtala Krfska deklaracija. Za združenje s kraljevino Srbijo so si prizadevali predvsem Srbi, ki so hoteli zaživeti v eni državi. Prunk (1992: 206) pravi, da bi bila za Slovence, Hrvate in eventualno za bosanske muslimane Država Slovencev, Hrvatov in Srbov zgodovinska in politična satisfakcija, vendar je Srbski narod želel popolno zedinjenje Srbov v eno državo.

Pri pogajanjih o ureditvi skupne države je prihajalo do nesoglasij. Predvsem se je zatikalo pri vprašanju njene ureditve, tako na pogajanjih v Ženevi kot pri obravnavi tega vprašanja v Narodnem svetu med slovenskimi strankami in v Narodnem vijeću. V Sloveniji sta bili Slovenska ljudska stranka in Jugoslovanska socialdemokratska stranka proti centralistični monarhiji, medtem ko je bila Jugoslovanska demokratska stranka njena velika zagovornica.

1. decembra je bila ustanovljena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev pod regentstvom prestolonaslednika Aleksandra Karadjordjevića.

8 VIRI

LITERATURA

1. (1979) *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
2. Balkovec, Bojan (1992) *Prva slovenska vlada 1918-1921*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
3. Gestrin, Ferdo in Melik, Vasilij (1966) *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
4. Grafenauer, Bogo (1987) *Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj*. Ljubljana: Slovenska matica.
5. Mal, Josip (1993) *Zgodovina slovenskega naroda: II. del*. Celje: Mohorjeva družba.
6. Marolt, Janez et al., ur. (1999) *Slovenci skozi čas: Kronika slovenske zgodovine*. Ljubljana: Založba Mihelač.
7. Melik, Vasilij (2002) *Slovenci 1848-1918: Razprave in članki*. Ljubljana: Litera.
8. Mikuž, Metod (1965) *Slovenci v stari Jugoslaviji: Oris zgodovine Slovencev 1917-1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
9. Nešović, Branimir in Prunk, Janko (1993) *20. stoletje: Zgodovina za 8. razred osnovne šole*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
10. Perovšek, Jurij (1996) *Liberalizem in vprašanje slovenstva: Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929*. Ljubljana: Modrijan.
11. Perovšek, Jurij (1998) *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: Študija o slovenski državnosti v državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan.
12. Pleterski, Janko (1971) *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918*. Ljubljana: Slovenska matica.
13. Ponikvar, Adolf (1970) *Preporodovci proti Avstriji*. Ljubljana: Borec.
14. Prepeluh, Albin (1987) *Pripombe k naši prevratni dobi*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
15. Prunk, Janko (1986) *Slovenski narodni programi: Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*. Ljubljana: Društvo 2000.

16. Prunk, Janko (1992) *Slovenski narodni vzpon: Narodna politika (1768–1992)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
17. Prunk, Janko (2002) *Kratka zgodovina Slovencev: 2. razširjena in dopolnjena in izdaja*. Ljubljana: Založba Grad.
18. Toš, Niko, ur. (1998) *Slovensko javno mnenje, SJM 98/2: oktober-december 1998*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
19. Toš, Niko, ur. (1999) *Vrednote na prehodu II.: Slovensko javno mnenje 1990-1998*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
20. Turk, Ernest (1978) *Dobrovoljci proti Avstro-Ogrski med prvo svetovno vojno 1914-1918*. Ljubljana: Založba Borec.
21. Ude, Lojze (1972) *Slovenci in jugoslovanska skupnost*. Maribor: Založba obzorja Maribor.
22. Vidic, Marko, ur. (1999) *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Založba mladinska knjiga.
23. Vodopivec, Peter, ur. (2000) *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*. Ljubljana: Slovenska matica.
24. Zečevič, dr. Momčilo (1977) *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917 – 1921: Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

ČASNIKI

1. Naprej; glasilo jugoslovanske socialno demokratične stranke (1917-1918)
2. Slovenec; politični list za slovenski narod (1914-1918)
3. Slovenski narod (1914-1918)

ČLANKI

1. Balkovec, Bojan (2000) Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom. V Vodopivec, Peter (ur.) *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*. Ljubljana: Slovenska matica.

2. Janković, Dragoslav (1983) Oko unitarnog ili federativnog uređenja prve zajedničke jugoslovenske države. V Popović, Nikola B. (ur.) *Stvaranje jugoslovenske države 1918. Zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Iloku od 16. do 19. maja 1979.* Beograd: Institut za savremenu istoriju IRO »Narodna knjiga«.
3. Perovšek, Jurij (2000) Slovenska samostojnost v Državi SHS. V Vodopivec, Peter (ur.) *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998).* Ljubljana: Slovenska matica.
4. Pleterski, Janko (1994) Jugoslovansko vprašanje. V Grdina, Igor et al. *Dokumenti slovenstva.* Ljubljana: Cankarjeva založba.
5. Pleterski, Janko (2000) Pogledi Ivana Šušteršiča na jugoslovansko gibanje, samoodločbo in Jugoslavijo. V Vodopivec, Peter (ur.) *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998).* Ljubljana: Slovenska matica.
6. Popović, Nikola B. (1983) Ideje ujedinjenja Južnih Slovena kao vid samoodbrane. V Popović, Nikola B. (ur.) *Stvaranje jugoslovenske države 1918. Zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Iloku od 16. do 19. maja 1979.* Beograd: Institut za savremenu istoriju IRO »Narodna knjiga«.
7. Prunk, Janko (1983) Slovenačko-hrvatski odnosi 1914-1918 i jugoslovensko ujedinjenje. V Popović, Nikola B. (ur.) *Stvaranje jugoslovenske države 1918. Zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Iloku od 16. do 19. maja 1979.* Beograd: Institut za savremenu istoriju IRO »Narodna knjiga«.
8. Prunk, Janko (1991) Usodni november 1918. *Nova revija* 111/112, 1106-1112.
9. Vodopivec, Peter (2000) Od Habsburžanov h Karadjordjevićem. V Vodopivec, Peter (ur.) *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918: Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998).* Ljubljana: Slovenska matica.

9 PRILOGE